

SPLITSKI KAŠTEL

DUŠKO KEČKEMET

Kašteli, koje je Venecija gradila po dalmatinskim gradovima u prvoj polovini XV. stoljeća, bili su oličenje njene vlasti i uprave na ovoj obali. Oni nisu, kao ni ostale utvrde, kule i bedemi oko gradova, koji su građeni tada i kasnije, imali jedinu svrhu da obrane grad od vanjskog neprijatelja, uglavnom od Turaka, već su bili i sigurni oslonac mletačke vlasti, odnosno mletačkih upravljača, činovništva i vojne posade u slučaju neposluha ili bune samih građana. Stoga su ti kašteli bili neke vrste tvrđave u tvrđavama. Oni su i simbolično i stvarno rušili osnovne principe autonomije dalmatinskih komuna.

Mletački kašteli, podignuti obično na istaknutom mjestu uz gradske zidine, s vanjske strane, prodirući jednim dijelom u sam grad, isticali su se u smirenim siluetama primorskih gradova i davali im urbanistički osebujuć pečat. Danas oni, sačuvani u boljem ili lošijem stanju, a osvijetljeni dokumentima s njima u vezi, pružaju arhitektonski i kulturno-historijski materijal za proučavanje srednjovjekovnih zamkova mediteranskog tipa, života i upravne organizacije u njima, kao i njihova inventara.

Sabrat ćemo sve pristupačne dokumente o splitskom kaštelu, od kojih su neki već iskorišteni u dvjema kratkim radnjama o njemu,¹ služeci se tek usput, kao uporednim materijalom, i dokumentima sličnog mletačkog kaštela u obližnjem Trogiru; jednako njegovim današnjim stanjem.²

GRADNJA MLETAČKOG KAŠTELA U SPLITU

Kralj Ladislav Napuljski prodao je Veneciji 1409. god. sva svoja prava na Dalmaciju za 100.000 dukata. Venecija je u idućem deceniju tu kupovinu provodila u djelo, nailazeći negdje na otpor, negdje na poko-

¹ G. Alačević, *La Torre di Hervoja*. *Ephemeris Spalatensis*, str. 25. Zadar 1894; A. Belas, *Mletački kaštio u Splitu*. *Jadranski dnevnik*, Split 24. XII. 1937., str. 26.

² R. Slade Šilović, *Kašteo »Camerlengo« u Trogiru*. *Split 1911*. *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1910., prilog 3.

ravanje jačoj sili, a negdje na dobrodošlicu građana, koji su bili uvjereni, da će ona moći riješiti mnoge njihove unutrašnje probleme, naročito samovolju plemića u nekim gradovima. Šibenik i Trogir trebalo je dugo osvajati, a splitsko Veliko vijeće, uvidjevši da bi otpor bio uzaludan, odlučilo je da grad preda generalnom kapetanu Jadrana Petru Lauredanu i time uštedi teške žrtve, a postigne neke privilegije, koji bi bar donekle sačuvale autonomiju grada. Skoro sve, što su Splićani tražili kao uvjet za predaju Veneciji, odobrio je kapetan Jadrana, a kasnije opet i dužd. Pošto je Splićanima zajamčena većina privilegija, koje su potvrđivali hrvatsko-ugarski kraljevi, osim biranja kneza i nekih upravnih činovnika, izglasana je u splitskom Velikom vijeću poslušnost Veneciji sa 40 prema 4 glasa i izvješena na zidinama grada zastava sv. Marka.³

Jedna od glavnih točaka u ugovoru Splita i Venecije bila je, da Venecija ne će u gradu podići nikakvu kulu (kaštel, utvrdu). To je građanima bilo neko jamstvo, da Venecija ne će gradom vladati silom, već u skladu sa splitskim Vijećem. Turska opasnost još nije bila tako aktuelan problem, da bi se i zbog nje pomišljalo na gradnju kaštela.

Da li će Venecijanci podići ili ne će podići kaštel u Splitu, to su i jedni i drugi smatrali presudnim pitanjem. U Trogiru se ono ni ne spominje, jer je Trogir osvojen silom, i Venecija odmah u njemu gradi kaštel, ni ne pitajući same građane. Već u naputku, što ga je kapetan Jadrana Petar Lauredan dobio od mletačkog dužda Tome Moceniga 30. ožujka 1420. uoči vojnog pohoda na Trogir i Split, stajalo je »ako (Splićani) hoće obećanje, da se u njihovu kraju ne će podići kaštel (castrum) i da se (politički) izgnanici ne smiju povratiti kući, zadovoljni smo, da im to obećate, ako drugačije nije moguće, da bismo tu zemlju mogli zauzeti radije mirnim putem nego ratom.«⁴

Peta točka uvjeta, pod kojima se grad Split predao Lauredanu, glasila je: »da mletačka vlast ne podigne nikada nikakav kaštel ni drugu utvrdu u Splitu ili u blizini Splita.«

Lauredan je na to traženje dao ovo obećanje, što je kasnije potvrdio sam dužd Toma Mocenigo 9. srpnja 1420. god. izaslanicima splitskog Vijeća: » . . . U vezi točke, da se ne gradi kaštel, ne želeći nikakav kaštel, odgovaramo, da smo zadovoljni, da se spomenuti kaštel ne sagradi, jer će vaš kaštel biti vaša čvrsta vjernost prema našoj vlasti.«⁵

Iz istog razloga stavlja Lauredan u grad posadu od samo 100 vojnika, »uzevši u obzir dobre namjere i raspoloženje naših vjernih Splićana.«⁶

Međutim, nekoliko mjeseci nakon sklapanja tog ugovora, 30. prosinca iste 1420. godine, na molbu samih splitskih izaslanika, izdaje dužd

³ G. Novak, Split u Marulićevo doba. Zbornik Marka Marulića, str. 33—38. Zagreb 1950.

⁴ S. Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike. VIII, str. 13. Zagreb 1886.

⁵ Libro d'oro. Rukopis. Muzej grada Splita. F. 1 b, 2 b. J. Hanel, Statuta et leges civitatis Spalati, str. 299. Zagreb 1878. S. Ljubić, Listine . . . VIII, str. 24.

⁶ Listine . . . VIII, str. 23.

Toma Mocenigo drugu privilegiju gradu Splitu i upućuje je splitskom knezu Vittoreu Bragadinu. Prva točka molbe splitskih poslanika bila je, da venecijanska vlast sagradi kaštel (castrum) ili utvrdu (fortilicium) u Splitu, zbog sigurnosti i za dobro grada. Odgovarajući na tu molbu, dužd odobrava, da se sagradi kaštel ili tvrđava radi sigurnosti Republike u toj pokrajini i zbog velike vjernosti njenih građana.⁷ Što je uzrokovalo tako oprečnu i brzu promjenu želje građana Splita, koji u početku izričito postavljaju uvjet, da Venecija ne smije graditi kaštel, a malo zatim sami mole dužda, da ga sagradi, nije poznato, niti se može zaključiti iz pristupačnih dokumenata.

Mogla su biti dva razloga toj molbi. Prvi, da je spomenuta molba samo prividno želja građana i gradskog Vijeća, i da je poslanstvo duždu tek inscenirano od strane mletačkog kneza, po uputi same Venecije. S obzirom na to, da su Mlečani već zauzeli Dalmaciju i čvrsto zasjeli u njene utvrđene gradove, mogli su na taj način u svoju korist izmijeniti neke od privilegija danih njima, a upriličenim poslanstvom Veneciji vjernih plemića samo bi se formalno zadovoljilo komunalnoj samoupravi. Iz nekih dokumenata o prvim godinama mletačke uprave u Splitu može se zaključiti, da je u Splitu postojala stranka, koja je aktivno djelovala protiv mletačke vlasti. Jednom dukašom od 1424. god. naređuje se gradskom knezu, da zatoči i pošalje na galije šest građana »non fidos nostro dominio«.⁸ Pa ipak, teško je pretpostaviti, da su se Splitski dali tako jednostavno prevariti od Republike, kad znamo, da je relativno vrlo široka komunalna samouprava još dugo bila na snazi u dalmatinskim gradovima i da je tek postepeno vremenom sputavana.

Drugi, vjerojatniji, razlog molbi građana, da im Venecija podigne kaštel, mogao je biti u opasnosti, koja je naglo zaprijetila gradu tako slabih i zapuštenih zidina, bez i jedne jače utvrde, osim utvrda Dioklecijanove palače, koje su bile tek djelomično prilagođene novom sistemu ratovanja. U prilog te pretpostavke govori i izričito spominjanje »sigurnosti grada« u molbi Splitskih i duždevoj privilegiji (ukoliko i to nije tek vješta izlika, da se udovolji formi).

Turci su tek 1424. god. provalili u Bosnu i 1420. god. još nisu predstavljali otvorenu opasnost Splitu. Međutim, ugarsko-venecijanski rat je još trajao, a baš te, 1420. god., našao se Split u otvorenoj opasnosti, da ga napadnu s jedne strane hrvatski ban Ivaniš Nelipić, a s druge strane neprijateljski raspoloženi Poljičani. Zbog te opasnosti je Venecija nastojala svim silama, da dobije Klis i Omiš, jer je neprijatelj mogao lako osvojiti ili poharati slabo utvrđeni grad.⁹ Kaštel je ujedno trebao poslužiti i kao stan vojne posade, povećane zbog spomenute opasnosti i kao spremište oružja i municije.

U lipnju 1424. godine poslao je splitski knez Mihovil Salomono duždu Franji Foscariniju točne podatke o mjestu i načinu gradnje spo-

⁷ Libro d'oro, f. 4 b. Listine ... VIII, str. 61.

⁸ Libro d'oro, f. 111 b, 112 a. Listine ... VIII, str. 275—276.

⁹ G. Novak, O. c., str. 39.

menutog kaštela. Tekst tog pisma nije poznat, ali se u zaključku »Vi-jeća zamoljenih«, sačuvanom u venecijanskom arhivu, vidi, da će se novi kaštel sagraditi na mjestu samostana sv. Klare (»in loco sancte Clare«).¹⁰

Sutradan, pošto je izglasana ta odluka u Veneciji, 12. srpnja 1424. god., odobrava dužd splitskom knezu »gradnju jednoꝝ kaštela radi sigurnosti našeg vjernog grada Splita« na mjestu zvanom Sendare, kao što je knez označio. Ujedno mu šalje novac potreban za gradnju spomenutog kaštela.¹¹

Nije nam poznato, koji se predio srednjovjekovnog Splita zvao Sendare, ali se, usporedivši gornja dva dokumenta, može zaključiti, da se kaštel gradio na mjestu zvanom Sendare,¹² gdje se dotada nalazio samostan sv. Klare. Baš ta uputa na samostan sv. Klare pomaže da se ubicira kaštel, odnosno da se dokaže, da se i sagradio na mjestu, koje mu je prema spomenutim dokumentima namijenjeno. Ujedno se ovim doznaje točno mjesto starog samostana sv. Klare.

Splitski građanin Josip testamentom je ostavio početkom XIV. st. novac, da se sagradi samostan reda sv. Klare i da u njemu bude 12 opatica. Malo zatim je oporuka izvršena, i samostan je posvećen 1311. god.¹³ Iz jednog najamnog dokumenta iz 1338. god. doznajemo, da se samostan sv. Klare tada nalazio u blizini gradskih vrata na obali.¹⁴ Zbog gradnje kaštela je dakle samostan Klarisa morao preseliti u današnju Severovu ulicu, gdje se donedavno nalazio.

¹⁰ Listine . . . VIII, 275—276.

¹¹ Kako je dokumenat nepubliciran, a važan za gradnju splitskog kaštela, donosim njegov prvi dio u potpunosti:

»Franciscus Foscarì dei gra(tia) dux venetiariu(m) n(ostri) nob(ili) et sap(ienti) viro Michaelli Salomono d(e) suo mand(a)tu Comiti Spalati fideli dilecto salutem, et dilectionis affectum. Intellectis l(ite)ris v(est)ris, quas Nobis scripsistis sup(er) constructione unius castrì p(er) securitate civitatis n(ost)re Spalati fidelitati n(ost)re d(e)notamus, quod deliberavimus dictum castrum construi debere ad locum Sendare sicut p(er) vostras l(itte)ras n(ost)ro d(omi)nio d(e)notastis, et propterea fidelitati v(est)re in n(ost)ris consilijs rogatoru(m), et additione scribimus, et mandamus quatenus providere faciatis d(e) calle, et allijs necessarijs pro fabrica dicti castrì, quia in beni vobis mittimus denarios necessarios. . . .«

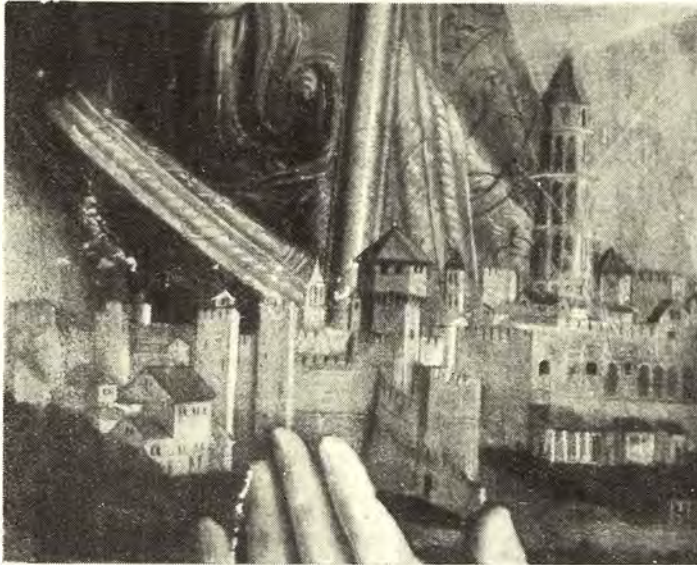
Libro d'oro, f. 111 b, 112 a.

¹² G. Alačević, u kratkom rezimeu te dukale tumači mjesto namijenjeno gradnji kaštela kao Glundare, jer da u Libro d'oro stoji Lendare. To on poistovječuje s nazivima Glundare u talijanskoj verziji Statuta i In Gruptis u latinskom Statutu (Hanel). G. Alačević, Il »Libro d'oro« della Comunità di Spalato. Estratto dei documenti contenuti, str. 8. Zadar 1903.

U Libro d'oro piše pak jasno i čitljivo Sendare, iako je to ime moglo biti krivo prepisano iz starijeg izvornog dokumenta.

¹³ D. Farlati, Illyr. sacrum III, str. 301, 302.

¹⁴ 1338. Samostan Male braće daje u najam Dujmu Gusolinu neke posjede: » . . . item omnia loca posita ad portam riue infra tres confines ab uno latere prope loca monasterii sancte Clare et a duobus lateribus prope vias publicas . . .«. T. Smičiklas, Codex diplomaticus X, str. 433.

*Girolamo di Santa Croce, Split
(detalj poliptiha na Poljudu u Splitu)*

Iz naslova jedne izgubljene odluke mletačkog Senata datirane 1430.—1433. god. može se zaključiti, da je Senat požurivao kod splitskog kneza dovršenje i utvrđenje kaštela.¹⁵

Mletački kaštel u Splitu je dakle mogao biti dovršen oko 1435. god., najkasnije 1441. god., jer se jednom dukalom te godine naređuje uvoz »opreme, oružja, municije i sveg ostalog, što je potrebno za opskrbu njegovih kaštela«, bez plaćanja uobičajenih taksa.¹⁶ Iste godine imenovani su kaštelani u venecijanskim kaštelima Šibenika, Splita, Trogira, Kotora i Feltra i određeni su popisi njihove službe.¹⁷

Molba Splicana i odobrenje venecijanskog vijeća iz 1449. god., u kojima se govori o gradnji i popravku splitskih zidina i kula (»fabrica et reparatione murorum et turrium«),¹⁸ odnose se zacijelo na ostale gradske utvrde, koje su bile u vrlo lošem stanju, s tim više, što je tada zaprijetila turska opasnost uglavnom s kopna.

Također ne bih doveo u vezu s gradnjom samog kaštela ni još kasniji dokument iz 1466. god. U njemu se nalaže splitskom knezu, da na diplomatski način ukloni bosansku kraljicu iz samostana sv. Stjepana,

¹⁵ »Mandatum comiti Spalati, ut faciat compleri et fortificari castrum deinde, possendo expendere id, quod eidem videbitur«.

Listine ... VIII, str. 143.

¹⁶ P. Andreis, Storia della città di Traù. Publ. M. Perojević, Split 1909., str. 155.

¹⁷ Listine ... IX, str. 144.

¹⁸ Listine ... IX, str. 292.

u koji se ona zaklonila nakon bijega iz Bosne, da bi se moglo dokončati zidanje gradskih bedema na tom mjestu.¹⁹ Ne radi se o samom samostanu sv. Stjepana »de piniis«, već o jednoj zgradi uz same gradske bedeme, koju je opat Dabro dobio u XI. st. od nadbiskupa Lovre, kao i upotrebu obližnje crkvice sv. Mihovila »de ripa maris.²⁰ Najvjerojatnije je, da se taj hospicij sv. Stjepana nalazio uz sama gradska vrata, uz kaštel, i sada je mogao smetati dovršenju spojnog zida između kaštela i ugaone kule Dioklecijanove palače.

Nije nam poznat arhitekt, koji je izradio nacрте za splitski kaštel, ali su na njegovoj gradnji sudjelovali protomajstori i klesari iz grada i okolice, što se može zaključiti iz dokumenata o većem broju ljudi zaposlenih u spomenutim zvanjima u to doba u Splitu.²¹

Mlečani nisu samo u Splitu sagradili kaštel, već u svakom gradu, u koji su uveli svoju upravu, jer je on najuže povezan uz tu upravu. Tako su za utvrđivanje Zadra, koji je prvi došao pod vlast Republike, već 1420. god. utrošili golemu svotu od 10.000 dukata, naročito za gradnju kaštela.²²

I u Trogiru je sagrađen kaštel prije nego u Splitu. Njegovu gradnju je Venecija naročito požurivala, nemajući povjerenja u vjernost Trogirana. Već u toku 1420. god. nalaže dužd i požuruje nekoliko puta gradnju trogirskog kaštela, kako kapetanu Jadrana u Zadru, tako i knezu u Splitu.²³ Ipak gradnja nije započeta prije 1424. god., kad kapetan Petar Loredan daje opširne i detaljne upute. Taj opis je značajan prilog poznavanju fortifikacije konca Srednjeg vijeka, a analogijom može poslužiti i rekonstrukciji sličnog splitskog kaštela.²⁴ Trogirski kaštel je i danas mnogo bolje sačuvan nego splitski i može pomoći rekonstrukciji ovog drugog.

DANAŠNJE STANJE MLETAČKOG KAŠTELA

Od prostranog kaštela, koji se sastojao od četiri osmerokutne i vjerojatno od jedne četverokutne kule, spojnog zida među njima, unutar kojeg su bile stambene i skladišne zgrade, i manjeg obrambenog pretprostora sa sjeverne strane, danas su sačuvane samo velika i obližnja mala kula sa zidom, koji ih spaja, i to znatno oštećene.

Glavna kula dominira ostacima kaštela, kao što je dominirala kaštelom, dok je bio čitav. Ona je bila najčvršće građena kao najbolji

¹⁹ Listine ... X, str. 384.

²⁰ F. Rački, *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia*, str. 141, 142. Zagreb 1877. *Codex dipl.* III, str. 451; IV, str. 22, 50.

²¹ C. Fisković, *Umjetnički obrt XV.—XVI. stoljeća u Splitu*. Zbornik Marka Marulića, str. 131—132. Zagreb 1950.

²² Listine ... VIII, str. 15.

²³ Listine ... VIII, str. 35, 45, 52. P. Andreis, *O. c.* str. 147.

²⁴ G. Lucio, *Historia di Dalmatia, et in particolare delle Città di Traù, Spalatro, e Sebenico ... (Delle memorie di Traugurio hora detto Trav)*. Str. 470—473. Venezia 1674.

i eventualni posljednji zaklon u samom kaštelu; stoga je najdulje i odolijevala zubu vremena. Po njoj su ostaci čitave utvrde i nazvani pogrešno »Hrvojeva kula«, što je Alačević pobio još koncem prošlog stoljeća.²⁵ Iako zakrivljena s južne strane golemom zgradom nekadašnje »Jadranske banke«, i danas se njen okrnjeni vrh ističe kao druga najistaknutija vertikala, nakon zvonika katedrale, u silueti Splita, gledanoj s mora.

Kula je pravilnog osmerokutnog oblika vrlo debelog zida, koji sam zaprema polovinu njena obujma. Kamen je pravilno tesani vapnenac, najvjerojatnije iz bračkih kamenoloma.

Osim nekoliko grbova i jednog reljefa mletačkog lava, kula nije imala nikakvih, pa ni najskromnijih građevinskih ukrasa. Prozori, ukupno šest originalnih, koji su služili i kao propust svjetla i kao otvori za topove, većinom su manjeg pravokutnog otvora, s jednostavnim gotičkim okvirom kosog prijesjeka bez ukrasa. Usto postoji nekoliko manjih otvora za puške i četvora vrata: jedna, kroz koja se ulazi u prizemlje s juga, druga, koja vode sa drugog kata kule na spojni zid s drugom sačuvanom kulom, a treća i četvrta, vjerojatno naknadno otvorena, uz stražnji zid zgrade. Veći prozor u prizemlju sjeverne strane kule također je otvoren kasnije.

Na vrhu kule su trostruke konzole, ukupno četrdeset, koje su podupirale vrlo istureni najgornji kat kule. Od tog kata nije sačuvano ništa. Terasa u visini konzola zalivena je danas cementom, a na njoj je štandarac za zastavu.

Sjeverno, glavno pročelje, okrenuto gradu, bilo je ukrašeno malo niže od svoje sredine reljefom lava sv. Marka s otvorenom knjigom. S obje strane tog reljefa bila su uzidana dva grba sa štitovima, na kojima su oznake u prošlom stoljeću već bile otučene. Sva tri reljefa bila su uokvirena gotičkim okvirima izmjeničnih kocaka, tako uobičajenim na našim spomenicima XV. st.²⁶ Grbovi na štitovima otučeni su vjerojatno još u doba mletačke uprave po poznatoj naredbi Venecije o uklanjanju spomenika i natpisa upravitelja i istaknutijih ličnosti iz bilo kojeg doba, a sve je ostalo, to jest reljef lava, štitovi i gotički okviri otučeno nakon Prvog svjetskog rata. Danas se na otučenim pločama tek naziru siluete nekadašnjih reljefa. Ostala je i kamena nadstrešnica, koja je štitila od kiše srednji reljef grba sv. Marka.

Na istom pročelju, u sredini između spomenutih reljefa i vijenca konzola, nalazi se i danas još jedan grb, djelomično oštećen, uokviren istim gotičkim okvirom i s napola otučenom kamenom nadstrešnicom. I ovaj grb je u mletačko doba otučen, te je ostao goli štit s vrpcom nad njim. U uglovima pod štitom naziru se još nejasni tragovi slova.

Na susjednoj sjeveroistočnoj strani kule vidi se otučeni natpis u četiri reda, na kojemu se ništa ne razaznaje. Na susjednoj istočnoj strani kule također je grb, kojemu su sačuvani štit, djelomično isti okvir kao

²⁵ G. Alačević, o. c., str. 29—32.

²⁶ Ibidem. Fotografije kule iz konca prošlog i početka ovog stoljeća u Muzeju grada Splita i Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju.

kod prethodnih i kamena nadstrešnica, a reljef je na samom štitu otučen kao i ostali.

Unutrašnjost glavne kule sačuvala je prilično vjerno svoj originalni izgled, uglavnom zahvaljujući tome, što nije bila adaptirana za stambene prostorije. U prizemlje (odnosno polukat), u koje se dolazi stepenicama s južne strane kule i kroz manja vrata, postavljena je transformatorska stanica. Tom prilikom su, vjerojatno, ožbukani zidovi i nadsvođen strop.

Zidovi kule u prizemlju debeli su preko dva metra, a prema vrhu se postepeno sužuju. Stoga promjer kule u prizemlju iznosi oko 4 m, a najgornje prostorije oko 5 m. Hodnici sa stepenicama, koje vode iz kata u kat, nalaze se u samim debelim zidovima kule. Svaki od njih prolazi kroz dva zida, tvoreći tako tupi kut, i izlazi u gornju prostoriju. Ulaz stepenica, koje vode na prvi kat, osiguran je starim drvenim vratima, okovanim željeznim spojevima.

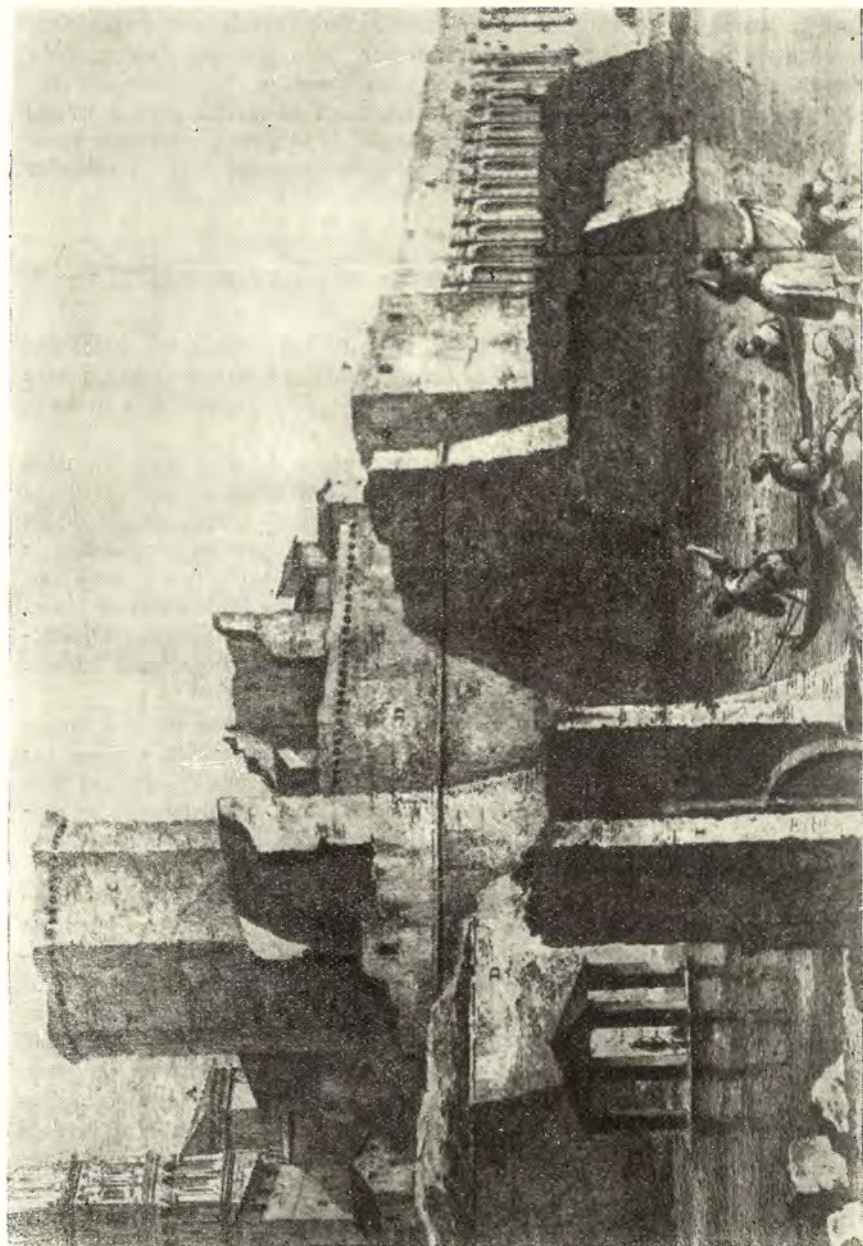
Danas postoje, uključivši visoko prizemlje, četiri kata, svaki s jednom prostorijom. Dvije donje prostorije imaju nadsvedeni strop, treća je odijeljena od četvrte drvenim gredama i daskama poda na jednostavnim kamenim konzolicama. Četvrta završava danas betonskom terasom kule. Četvrti kat bio je podijeljen jednakim drvenim podom u dva niska kata, što se zaključuje po još jednom redu kamenih konzolica duž unutrašnjih zidova. Posljednje uske stepenice kroz hodnik, također udubene u zidu, vode na današnju krovnu terasu kule, a nekada su vodile u posljednji kat.

Osim u najdonjem katu, svi zidovi u unutrašnjosti kule su goli, bez ikakvih uočljivih ukrasa, natpisa ili potpisa. Na dovratnicima otvora za topove vide se rupe i žljebovi za prečku, kojom se učvršćivao zatvoreni kapak. Otvori za topove i puške šire se naglo prema unutrašnjoj strani zida. Pod je u drugom katu nad svodom od nabijenog kamena i ilovače.

Druga kula, smještena jugoistočno od prve, znatno je manja i uža od nje, nešto tanjih zidova. Ona je danas okružena manjim zgradama, osim sa sjeveroistočne strane, i sama je u unutrašnjosti adaptirana za stambene i skladišne potrebe. Krova nema, već je pokrivaju terasa i dio krova kuće, u koje sklopu se nalazi. Također je osmerokutnog tlocrta i građena od istog kamenog materijala. Vidljiv je tek jedan maleni kvadratni prozor pri vrhu sjevernog zida.

Od čitavog kaštela sačuvan je još samo zid, koji spaja dvije opisane kule s vratima, kroz koja se ulazilo nakon ograđenog predulaza iz grada u kaštel.

Spojni zid je sačuvan vjerojatno u svakoj originalnoj visini, a obje su kule uz njega bile više. Debljina zida je cca. 2 metra. Vrata su pravokutnog oblika, visine cca. 3 metra. Nad sjevernom stranom vrata je masivni nadvratnik, podržavan dvjema ugaonim konzolama, jer je njegova širina malo veća od širine vrata. Nad nadvratnikom u čitavoj debljini zida je rasteretni luk. Luneta je nad nadvratnikom zazidana, osim jednog manjeg kvadratnog otvora.

Cassis-Lavalée: Splitska obala sa Kaštelom (detalji)

Kroz malena vrata drugog kata glavne kule izlazi se na vrh opisano-
nog zida. Zid se diže nad tim prolazom još cca. tri metra, ali je mnogo
tanji te na taj način i stvara s unutrašnje strane kaštela spomenuti pro-
laz, koji je služio za komunikaciju po vrhu zidina kaštela i za razmjštaj
straža među zubovima kruništa zidina. Srednji dio gornjeg, tanjeg, zida
je otvoren, ili kao otvor kruništa, ili kao ulaz u manju dogradnju obram-
benog značaja nad samim ulaznim vratima, koja su stršila s obje strane
zida, podržavana od dviju dvostrukih konzola. U tanjem zidu s obje stra-
ne tog otvora nalazi se po jedan veći pravilni prozor, koji je također
vjerojatno služio za obranu.

REKONSTRUKCIJA IZVORNOG OBLIKA MLETAČKOG KAŠTELA

Na temelju današnjeg stanja teško bi bilo rekonstruirati Mletački
kaštel iz XV. st. Srećom neke slike, crteži, grafike i nacrti pružaju više
ili manje točnu sliku kaštela, ako ne u doba njegova nastanka, a to kroz
iduća stoljeća.

Kaštel je imao tlocrt nepravilnog pentagona. U dva njegova ugla
stajale su dvije danas sačuvane kule. Na zapadnom uglu bile su dvije
manje također oktogonalne kugle, jedna vrlo blizu druge, skoro dodi-
rujući se. Jugoistočni ugao nije imao kulu, a na jugozapadnom uglu bila je
vjerojatno četverokutna kula, koja je vrlo rano porušena. Bio je smješten
uz »morska vrata« grada na mjestu, gdje su se srednjovjekovne slabo
građene i vrlo trošne gradske zidine spajale s južnim zidinama Diokle-
cijanove palače. Na taj način se kaštel isturio izvan postojećih zidina
do samog mora, slično kao i kaštel »Kamerlengo« u Trogiru.

Razlog, što se kaštel gradio s morske, a ne s kopnene strane, bio je
taj, što je on u početku predstavljao eventualnu obranu Mlečana od sa-
mih građana; pristup s mora, to jest sa flote, bio je u tom slučaju od pre-
sudne važnosti. Drugi razlog gradnje kaštela na tom mjestu može se tra-
žiti u turskoj opasnosti, koja je tada, prije bitke kod Lepanta, bila
aktuelnija s mora, nego s kopna.

Najstarija slika mletačkog kaštela ujedno je i najstarija slika Spli-
ta. To je model Splita u ruci sv. Duje na velikom poliptihu Jerolima
di Santacroce u crkvi franjevačkog samostana na Poljudu. Slika je ra-
đena 1549. god. Već je istaknuto, da su detalji arhitekture na njoj rela-
tivno vjerno prikazani, prema prirodi, ili prema drugom crtežu rađenom
u prirodi.²⁷ Mletački kaštel zaprema veći dio prikaza Splita na slici. Od
gradnje kaštela prošlo je tek oko sto godina, i on je još dobro sačuvan.

Za tlocrtni oblik i smještaj kaštela ne može se dobiti mnogo poda-
taka iz Santacroceove slike, jer su ili sam slikar ili autor crteža, po ko-
jemu je on slikao detalj s gradom, vrlo slabo riješili perspektivu inače
vrlo nepravilnog kaštela. Jednako je neobično prikazan prvi plan, u ko-
jem bi trebalo da bude obala s morem. Najvjerojatnije je, da je talijanski

²⁷ Lj. Karaman, Najstarija slika grada Splita. Novo doba, Split, 25. XII. 1936.

slikar radio po nekom crtežu, i da je more, koje jednim rukavom dopire do samih gradskih vrata (nekada i do crkve sv. Mihovila), u crtežu shvatio kao put, koji zavija i vodi u grad kroz gradska vrata. Tek tako možemo protumačiti one brežuljkaste livade u prvom planu: slikar je valjda shvatio, da je to pogled na grad s kopna.

Što se kula tiče, na slici se teže orijentirati, baš zbog loše perspektive. Najvažniji je prikaz danas sačuvane glavne kule. Nad trostrukim konzolama, koje danas strše na njenu vrhu, vidi se čitav gornji kat građevine i piramidalni krov, koji je pokriva. Po dva prozora na svakom zidu tog najgornjeg kata nalaze se pod samom strehom, ne služe za proput svjetla, već za obranu i ostavljaju utisak nazubljenog kruništa kule prekrivenog krovom. Vjerojatno je to isti sistem pokrivanja krovom kula Dioklecijanove palače u rimsko doba. Ni na jednoj kasnijoj slici nema više krova na kuli, a i gornji kat se postepeno ruši.²⁸

Ostale kule zbog krivih proporcija i loše perspektive teže je sa sigurnošću utvrditi. Sigurno je, da veća pravokutna kula na istoku glavne kule ne pripada kaštelu, već je to ugaona kula Dioklecijanove palače, tada još sačuvana. Vidi se i dio zida, kojim je Dioklecijanova palača spojena s kaštelom. Gradska vrata se na slici ne mogu vidjeti. Malena kula, koja na slici stoji na uglu kaštela, mora biti druga danas sačuvana kula, jer se vidi i koso postavljeni manji zid, koji spaja i danas obje kule. Nije moguće, da je kula bila tada tako malena, kad je i danas sačuvana viša.

Dvije visoke uske kule, lijevo od glavne vjerojatno su dvije danas porušene kule na zapadnom uglu kaštela. Tek su krivo naslikane kao četverokutne, a stvarno su bile osmerokutne. Pogreška je, što se one na slici vide čitave, a donji je dio jedne od njih morao biti zakriven zidom kaštela.

Dvije krajnje lijeve kule s visokim zidom nisu pripadale kaštelu već starim sredovječnim bedemima grada. To se vidi i po različitoj visini tih zidova, prema zidovima samog kaštela.

Najteže je utvrditi južni i zapadni zid kaštela i kulu, koja je zacijelo bila na njihovu uglu. Baš taj prednji plan kaštela je slikaru (ili onome, tko je načinio skicu predložak) neuspio zbog lošeg perspektivnog rješenja i nedostatka ikakve dubine prostora, tako da se ni ne vidi dubina prostora u samom kaštelu. Jedno je ipak uočljivo, da se na najjužnijem dijelu kaštela zidovi ne spajaju u kutu, već su oni pri svojim krajevima usječeni jednim kutom prema unutra. Taj ugao zatvoren je na Santacroceovoj slici manjim četvrtkružnim zidom sa zupčanim kruništem. Teško je povjerovati, da bi taj zid tu bio od samog vremena gradnje kaštela, jer nema nikakvu drugu svrhu, osim da zatvori taj ugao. Vjerojatnija je pretpostavka, da je na tom mjestu, na južnom uglu kaštela, bila još jedna četverokutna kula, koja je kroz tih stotinu godina porušena, vjerojatno podlokana morem, koje je direktno udaralo u njene temelje. Ugao

²⁸ Slična okrugla kula sa gornjim proširenim katom na konzolama i krovom sačuvana je i danas u Kaštel-Gomilici.

usječen u zidine kaštela, koji je tako nastao, zatvoren je zatim manjim spomenutim zidom.

Jači dokaz za ovu pretpostavku nalazimo na prvom stručno izrađenom tlocrtu Splita inženjera Josipa Santinija iz 1666. godine,²⁹ dakle ok 220 godina nakon gradnje kaštela. Na tom tlocrtu ne samo da je ugao uvučen u najjužniji dio zidina kaštela, već su zidovi, koji tvore taj ugao, produženi prema vani i tako tvore čitave dvije strane jedne četverouglaste kule, koja je jednim svojim uglom ulazila u kaštel, a trima stršila napolje, na samo morsko žalo. Kad je kula, iz već pretpostavljenih razloga, srušena, ostali su još donji dijelovi dva njena zida u čitavoj dužini.

U prilog toj pretpostavci govore još dvije činjenice. Prvo, teško je zamisliti, da bi kaštel, koji je građen s morske strane grada, baš zbog opasnosti s mora, imao čitavu morskou stranu potpuno nezaštićenu, dok su s kopnene strane bile četiri kule. Drugo, potpuno jednaki primjer četverouglaste kule, djelomično uvučene u ugao zidova kaštela, imamo sačuvan u vrlo sličnom trogirskom kaštelu, građenom malo prije splitskog, možda od istih graditelja.³⁰ Baš na temelju te sačuvane trogirске kule, možemo rekonstruirati i ovu splitsku, koja je vrlo rano nestala. I ona je na tom istaknutom položaju kaštela vjerojatno imala proširen gornji dio, koji je ležao na trostrukim konzolama, poput onog na glavnoj kuli, samo četverokutnog tlocrta, sa zupčanim kruništem zida, ili sličnim krovom.³¹

Mjesto, gdje je bila ta kula, vidi se kao odsječeni ugao i na ostalim nacrtima iz kasnijeg vremena, kao na relativno točnom planu grada V. Coronellija iz 1678. god.,³² na površnijim planovima R. Adama³³ i J. Lavalléa³⁴ i na dva nacrtu splitske obale i kaštela iz 1808. godine, kad su Francuzi rušili njegove zidine, o kojim će nacrtima još biti govora.

Od vanjskih zidova kaštela sačuvan je samo kraći zid, koji spaja dvije još danas postojeće kule. Na temelju njega i Santacroceove slike mogu se rekonstruirati i ostali zidovi starog kaštela. Bili su debeli oko dva metra, da su se vojnici mogli po njima slobodno kretati, dok bi ih

²⁹ Spalato. Deverse vedute di città di Dalmazia fatte l'anno 1666. Mapa crteža u Muzeju grada Splita. Opis mape: D. Kečkemet, Mapa crteža dalmatinskih gradova ing. Josipa Santinija. Četiri priloga historiji grada Splita. Izdanje Muzeja grada Splita. Sv. 4, str. 63. Split 1953.

³⁰ R. Slade Šilović, o. c. sl. 1.

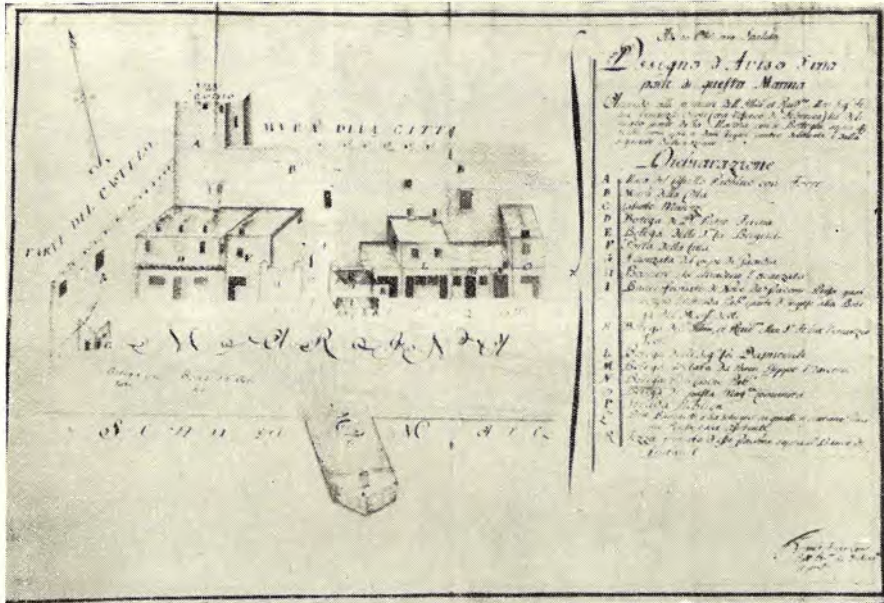
³¹ Takav tip četverouglaste kule s proširenim gornjim dijelom nad konzolama i krovom nalazimo još u blizoj okolici na kuli samostana na Poljudu i na kuli u Kaštel-Gomilici.

(Cronaca d'ignoto. Bull. di arch. 1883, str. 15. C. Fisković, Umj. obrt XV.—XVI. st. u Splitu. Zbornik Marka Marulića, str. 138, tab. XII.)

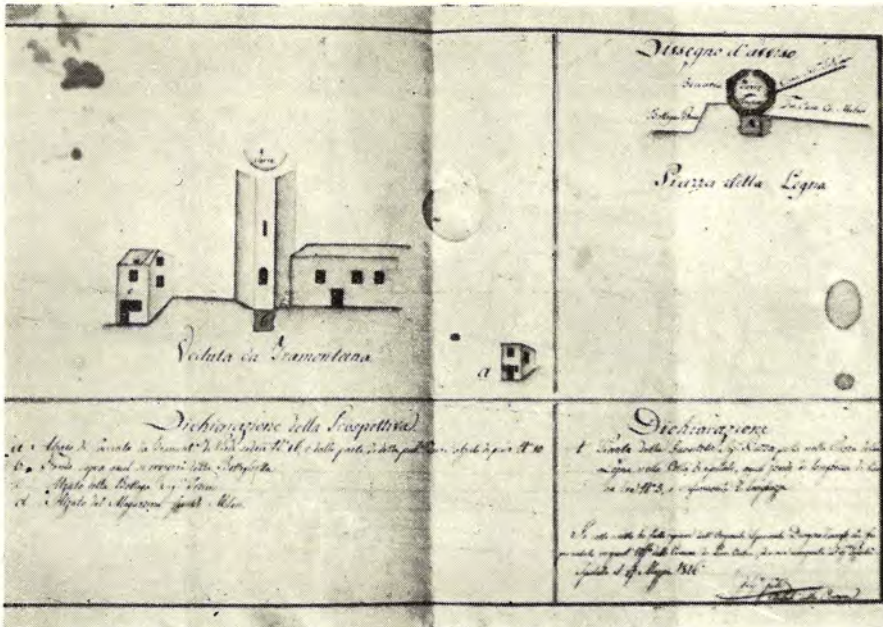
³² Coronelli, Mari, golfi, isole, spiagge, porti, citta, fortezze... Vol. I, tab. 66. Venezia 1678.

³³ R. Adam, Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalatro... Tab. II. London 1764.

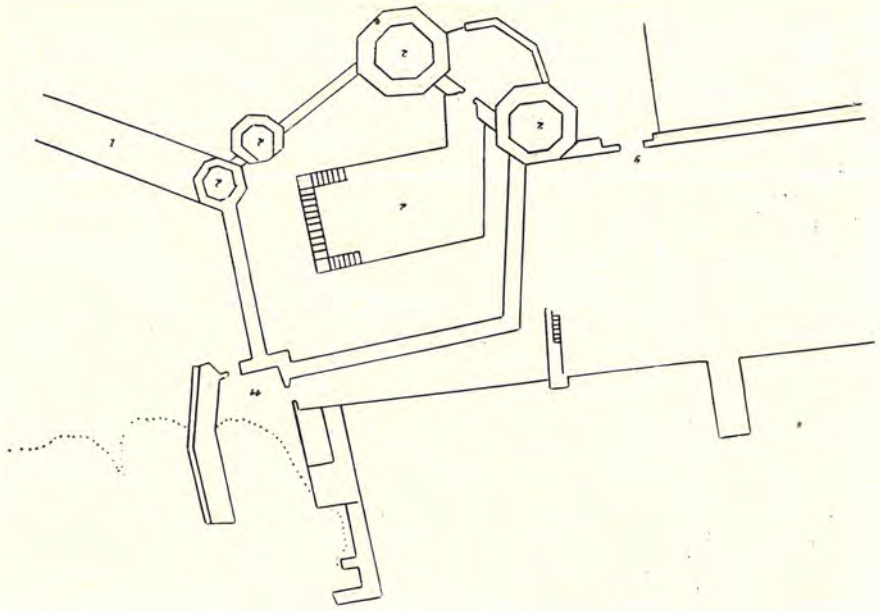
³⁴ J. Lavallée—L. F. Cassas, Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie... Tab. 32., Paris 1802.

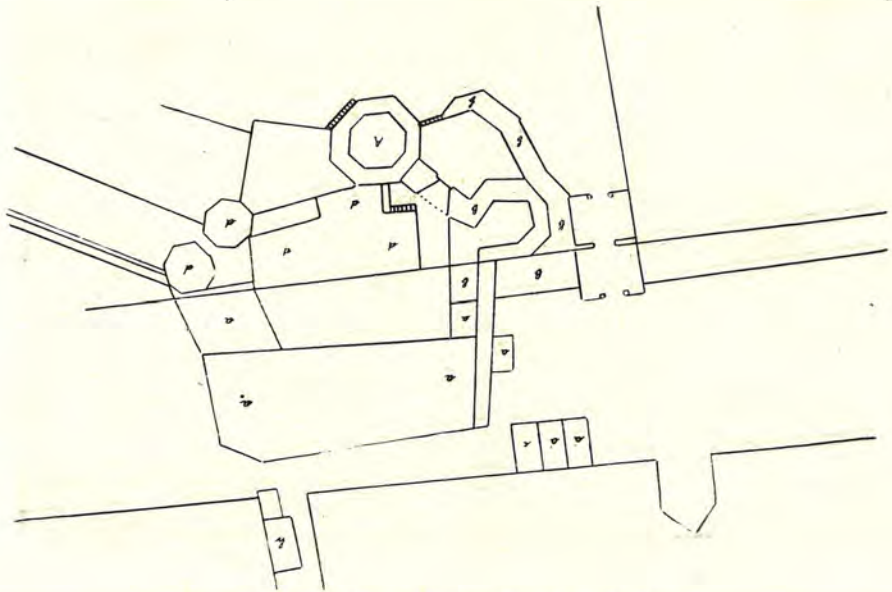
F. A. Curir: Crtež splitskih gradskih vrata i kaštela

G. Gale: Crtež glavne kule splitskog kaštela sa susjednom zgradom

J. Stantini: Tlocrt splitskog kaštela iz 1666. g.

G. Gale: Tlocrt splitskog kaštela iz 1807. g.

branilo tanje produženje vanjske strane zida, tvoreći zupčasto krunište. Pri dnu su bili još širi, pa se suživali do polovine svoje visine, gdje ih je vodoravno opasivao jednostavno profilirani vijenac, vjerojatno poluštap (baston), što se može vidjeti na Santacrocevoj slici, a još jasnije na crtežu kaštela sa zapada u poznatom djelu R. Adama.³⁵ Sačuvani zid, koji spaja dvije kule imao je s obje strane iznad vrata izbočenu manju dogradnju, koju su podržavale i danas sačuvane konzole na njemu, a radi obrane samih vrata. Mnogo bolje sačuvana takva obrana ulaza nalazi se nad vanjskim vratima trogirskog kaštela »Kamerlengo«.³⁶

Uz južni ugao kaštela bio je dozidan manji zid, također sa zupčastim kruništem, koji je ulazio u samo more. On je služio, da zatvori splitsku obalu sa zapadne strane, a drugi slični zid zatvarao ju je s istočne strane, kod jugoistočne Dioklecijanove kule. Taj je zid tek obnova već postojećeg zida, kojega je gradnju propisao stari splitski statut 1312.³⁷ a koji je do izdanja talijanske verzije statuta 1395. god. već bio načinjen do kuće Sabaka, koja se na tom mjestu nalazila prije gradnje kaštela. U zidu su bila vrata, zvana »Porta delle beccherie«, po manjoj zgradi na stupovima izvan gradskih zidina na samom žalu, gdje se klalo i prodavalo meso.³⁸ Taj se zid jasno vidi već na Santacrocevoj slici, a zatim kod Santinija,³⁹ Adama⁴⁰ i Lavallée-Cassasa.⁴¹

Ulazna vrata kaštela branio je sa sjeveroistoka, tj. iz samog grada, zid, koji je u polukrugu išao od jedne do druge danas sačuvane kule, lomeći se tri puta i tvorio tako neku vrstu propugnaculluma, uobičajenog kod srednjovjekovnih utvrda i zamkova. Taj je zid bio niži i tanji od ostalih zidina kaštela. Tik uz veću kulu imao je vrata, mnogo slabije branjena od onih među dvjema kulama.

Zid je točno nacrtan na Santinijevu tlocrtu,⁴² a sačuvan je u sklopu manjih kuća, koje su se s vanjske strane oslonile na njega na spomenutim planovima iz 1808. god.⁴³ i na prvom katastarskom planu Splita iz 1831. god.⁴⁴ Na manjoj sačuvanoj kuli i danas se jasno vidi okomiti red novog kamena, do polovine visine kule, kojim je zatvorena šupljina, nastala nakon rušenja tog obrambenog zida pred ulazom, koji se na tom mjestu dodirivao s kulom.

Dvije trećine unutrašnjosti kaštela zapremale su građevine, nastambe posade i skladišta. Sa sve četiri strane su se oslanjale na zid, tek je na samom ulazu bio slobodan prolaz do središnjeg dvorišta. Sa zapadne strane dvorišta bile su dvostruke stepenice, koje su vodile na prvi kat,

³⁵ R. Adam, o. c. tab. IV.

³⁶ R. Slade Šilović, o. c. sl. 1.

³⁷ Statuta et leges civitatis Spalati. (J. Hanel). Str. 197. Zagreb 1878.

³⁸ Vidi tlocrt i legendu u mapi J. Santinija, tab. 3.

³⁹ J. Santini, o. c. tab. 3, 5.

⁴⁰ R. Adam, o. c. tab. II, IV, VII.

⁴¹ J. Lavallée—L. F. Cassas, o. c. tab. 32, 33, 55.

⁴² J. Santini, o. c. tab. 3.

⁴³ V. Coronelli, o. c. tab. 66.

⁴⁴ Plan Splita. Grad. 1831. Katastar mapa u Splitu i Muzej grada Splita.

a možda i preko nekakve terase na zidine Baš po stepenicama može se zaključiti, da su zgrade unutar kaštela bile na kat, a ne prizemne.

Vrlo jasan tlocrt unutrašnjosti kaštela, kako je upravo opisan, dao je J. Santini na svom planu grada 1666. god.⁴⁵ Manje precizan, ali isti tlocrt dvorišta kaštela nalazi se i na Coronellijevu planu iz 1678. god.⁴⁶ Poklapa se, uz vrlo malene izmjene, i sa zgradama i dućanima na tim istim parcelama, srušenima 1806. i 1807. od Francuza, što se vidi na spomenutim planovima iz 1808. god. Konačno, i dio kuća, koje nisu porušili Francuzi, gradeći obalu, nalazio se točno na mjestu zgrada unutar kaštela,⁴⁷ a i današnje zgrade bivše »Jadranske banke« i mjenjačnice Perovićeve nalaze se na istom mjestu, tvoreći uličicu, koja je nekada bila prolaz od vrata kaštela do njegova dvorišta.

POSADA I OPREMA KAŠTELA — KAŠTELAN I KAMERLENGO

Na čelu kaštela i njegove posade stajao je kaštelan, koji je obično u isto vrijeme bio i kamerlengo (camerlengo), tj. financijski nadzornik plaća i svih dohodaka grada. (Po njemu je trogirski kaštel i nazvan »Camerlengo«).

Još 1441. god., kad je vjerojatno dovršena gradnja svih mletačkih kaštela u dalmatinskim gradovima, propisuje Venecija uredbu o imenovanju kaštelana u kaštelima Šibenika, Splita, Trogira i Kotora i njihovim dužnostima, da bi ti kašteli bili što bolje branjeni. Kaštelani se, po toj uredbi, biraju glasanjem u mletačkom vijeću među plemstvom, uz plaću i druga beriva koja su imali i dotadašnji kaštelani u tim gradovima. Oni primaju dužnost za četiri godine. Dva mjeseca prije isteka tog roka treba izvršiti novi izbor. Kaštelani su podređeni knezu toga grada i bez njegova odobrenja ne smiju se udaljiti iz kaštela.⁴⁸

Kaštelan je bio »conestabile«, t. j. vojni zapovjednik samo posade, koja je bila u kaštelu,⁴⁹ a u Splitu su u isto vrijeme postojali i zapovjednik posade u gradskoj straži na trgu i dva zapovjednika posade u utvrđenju kopnenih vrata grada, od kojih je jedan uvijek bio u omiškoj tvrđavi, koja je potpadala pod Split.⁵⁰ 1525. god. je bila u kaštelu posada od 15 vojnika, u stražarnici na trgu 25, na gradskim vratima 15 i u Omišu 15. Posebno je postojala konjica od 42 Stratiota s jednim zapovjednikom na čelu. Kaštelan je kao mletački plemić i ugledna ličnost bio ne samo i kamerlengo, već obično i zamjenik gradskoga kneza (»viceconte«).⁵¹

⁴⁵ J. Santini, o. c. tab. 3.

⁴⁶ V. Coronelli, o. c. tab. 66.

⁴⁷ Plan Splita. 1831. Katastar mapa.

⁴⁸ S. Ljubić, Listine... IX, str. 144.

⁴⁹ Dukala Augustina Barbadića conestabilima splitskog i omiškog Kaštela, kojom se preciziraju njihove plaće. Libro d'oro, f. 47 b, 48 a.

⁵⁰ M. Sanudo, Diarii (I. Kukuljević, Odnosaji skupnovlade mletačke prema Južnim Slavenom priobčeni u izvadkih iz rukopisnih ljetopisih Marina Sanuda. Od godine 1496. do 1533.). Arhiv za povjestnicu jugoslavensku. Knj. VIII, str. 245. Zagreb 1865.

⁵¹ M. Sanudo, o. c. Knj. VI, str. 360. Zagreb 1863.

Čista plaća kaštelana i kamerlenga iznosila je 1525. god. 800 lira, a vodnik (caporal) posade i sama posada imali su 26 lira polugodišnje po glavi.⁵²

Kasnije se broj posade još smanjio, jer je kaštel, zbog turske opasnosti s kopna, postao manje važna splitska utvrda. Tako je 1534. god. u njemu svega 10 vojnika, uključivši i vodnika. Svi su vojnici naši ljudi, regrutirani »s kopna«, a primali su od Venecije zajedno 120 dukata na godinu.⁵³ 1553. godine brojila je posada kaštela još uvijek 10 vojnika.⁵⁴ 1559. su se tom broju pridružila još dva topnika.⁵⁵

Ne znamo, kako je splitski kaštel bio u početku opskrbljen oružjem i municijom, ali svi podaci iz XVI. i XVII. stoljeća govore o krajnjem nedostatku oružja i zastarjelosti i trošnosti onoga, što je imao. Kod svake nove turske opasnosti idu u Veneciju molbe kneza ili kaštelana, da bi se kaštel bolje opskrbio oružjem i municijom.⁵⁶

Godine 1550. postoje u kaštelu samo dva topa, i ti su bez ležaja, a nema ni baruta ni druge municije, kao što je nema, veli u svom izvještaju mletački sindik Antun Diedo, »ni u jednom gradu ove provincije.«⁵⁷

1559. god. spominje se u izvještaju sindika: »... U njemu (kaštelu) ne nalazi se nikakva vrsta municije, osim šest ili sedam topova (!), kojima su ležaji i točkovi truli, te se ne mogu upotrebljavati...«⁵⁸

Mlečani su se vrlo slabo brinuli za opskrbu svojih kaštela u dalmatinskim gradovima, pa i u tim časovima, kad je turska opasnost već bila pred vratima.

I sami kaštelani su nemarno i neuredno vršili svoju dužnost, uglavnom zato, što su uz tu službu vršili i službu kamerlenga, a često i druge, kao kad bi zamjenjivali kneza i sl. Zato je Republika preko sindika, koji su obilazili pokrajine, dala kaštelanima i kamerlengima u pojedinim gradovima detaljne upute, kako moraju vršiti određenu im službu, kako voditi knjige, inventare oružja i sl. Iz tih opširnih uputa vidi se najbolje organizacija, kao i inventar mletačkih kaštela u Dalmaciji i dužnosti kaštelana i kamerlenga, bili oni dvojica ili jedna te ista osoba. Sindici Andrija Giustinian i Oktavije Valier dali su takve upute u ime Senata kaštelanu i kamerlengu trogirskog kaštela 1576. god.,⁵⁹ a sindici Petar Lando i Bonna Basadonna propisuju svojom terminacijom nakon pregleda cjelokupnog stanja Splita, naročito u pogledu obrane, 1580. godine splitskom kaštelanu i kamerlengu Anzolu Lolinu čitavu zamršenu administraciju uprave kaštelom, inventiranja i izdavanja oružja i municije u njemu, preuzimanja i predavanja inventara nasljedniku i dr. Iz tog dokumenta

⁵² S. Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*. II, str. 15. Zagreb 1877.

⁵³ S. Ljubić, *Commissiones*... II, str. 106.

⁵⁴ S. Ljubić, *Commissiones*... II, str. 214.

⁵⁵ S. Ljubić, *Commissiones*... III, str. 123. Zagreb 1880.

⁵⁶ M. Sanudo, o. c. knj. VI, str. 335.

⁵⁷ S. Ljubić, *Commissiones*... III, str. 12.

⁵⁸ S. Ljubić, *Commissiones*... III, str. 123.

⁵⁹ Dokument objavio R. Slade Šilović u već navedenom djelu (str. 7—11), iz Drž. arhiva u Zadru.

se vidi, da je kaštelan bio odgovoran za sve oružje i municiju u kaštelu, a bio je podređen jedino gradskom knezu; vidi se, koliko je otprilike oružja i municije bilo u jednom takvom kaštelu; koje su bile globe za kršenje uredbi i kome su išle te globe (jedna trećina prijavitelju, koji je ostajao u tajnosti); spominju se dužnosti gradskog pisara i dr.⁶⁰

⁶⁰ Libro d'oro, f. 146 b—149 b. Muzej grada Splita. Kako dokumenat nije nigdje publiciran, donosim ga u cijelosti:

»Termination fatta dalli Ill(ustrissi)mi Sindici i(n) materia di administrar la munition.

Et p(er) obviar alle confusioni d(e)lla scrittura, et conti circa le munitioni, ch(e) con pouco danno di sua Ser(eni)tà giudicamo esser stata fin al p(rese)nte, ordinamo, ch(e) d(a) tutte le munitioni, ch(e) si troua in mano il mag(nifi)co Castellano siano consignate al soprastante, douendo tenirle in castello, si come sono ab p(rese)nte da esser posta un'altra chiave al magazen d(e)lla polvere, l'una resti i(n) mano d(e)l mag(nifi)co Castellano, l'altra d(a)l soprastante, non si potendo trazer munitioni di sorte alcuna de detto Castello, se no(n) p(er) urgentiss(im)o bisogno con m(anda)to d(e)l Clar(issi)mo sig(no)r Conte, nel qual sia specificato d(e)lle munitioni sono in Castello.

Che di tutte esse munitioni, et di et di q(ue)lle sono i(n) mano d(e)l soprastante ne sia menato partita i(n) zornal a debito di esso soprastante per conto di munitione, et credito della Ill(ustrissi)ma Sig(no)ria p(er) conto di presidio di munitioni diverse, menando le partite in zornal nel modo ut infra.

Per tal soprastante p(er) conto di munitioni e'ssenpio all'Ill(ustrissi)ma Sig(no)ria p(er) conto di presidio (?) di munitioni diverse consignateli sotto il tal giorno in essecution delli ordeni n(ost)ri dal m(..)lo tal Cam(ame)ra et p(..)ma.

Archibusioni vinti	n(ume)ro 20.
Spontoni vinti	n(ume)ro 20.
Spade trenta	n(ume)ro 30.
Polvere grossa barilli vinti cinque.	
Uno de l(libre) .. tarra l . . .	l — tarra l
l tarra l . . .	l — tarra l
l tarra l . . .	l — tarra l
l tarra l . . .	l — tarra l
l tarra l . . .	8 l — tarra l

et sic d(e) seq(uentib(us))

p(er) la seg(..)ma contras(..)ta sig(no)ria l . . . tarra l . . . (..)ma l . . . tarra l resta netta pol(vere) g(ro)ssa l . . val p(er) far nota.

Et quando venirà mandate munitioni da V(ene)tia o altrove si debba dar credito ad esso soprastante et credito a q(ue)llo off(izi)o, ch(e) haverà inviate dette munitioni con l'ordine sop(radet)to con tirar fuori p(er) nota, dovendosi infilzar le lettere d'aviso p(er) caution di tale partita.

Et accio li soprastanti p(er) alcun tempo non possino metter alcuna difficoltà nel dover render conto di esse munitioni giusta le partite di Cam(er)a; ordinamo, ch(e) subito, ch(e) detto soprastante riceverà munitioni di sorte alcuna, ch(e) principalm(en)te debbi tor l'ordine d(a)l Clar(issi)mo Conte i(n) qual loco debbi reponer, et salvar dette munitioni, et ch(e) facci im(m)ediate receiver consignandoli in Cam(er)a, facendosi far debitor giusta esse ricever, il qual ricever incluso nelle l(ette)re d'aviso di dette munitioni sia infilzato, come si e detto sop(r)a, et custoditi esse filzi p(er) caution d(e)lle parte li menarà p(er) Cam(er)a sotto pena al soprastante de ducati vinti cinq(ue) p(er) ogni volta, che si troverà haver transgresso il p(rese)nte ordine applicati la mittà alla cassa dell Arsenal, l'altra mittà á chi farra bissono, oltre il pagar quanto si attrovasse ch(e) havesse ricevuto senza haversi dato debito in suoi conti, come si dirà á suo loco con il quarto piu p(er) pena.

Che siano inventariate anco l'Artellaria, et ogni altra cosa di ragion di su Ser(eni)tà dandosi debito p(er) zornal ad esso soprastante notando nelle partite la qualità di pezzi con nota d(e)l peso di essi, delli quali debbi haver cura li bombardieri, ma

Kako uloga splitskog kaštela postaje sve manja u borbama s Turcima, a naročito nakon opasivanja čitavog grada novim pojasom bedema i bastiona, i dužnost kaštelana kamerlenga pretvara se sve više u kičenu titulu. Da su oni u toj svojoj časti pretjerali, dokazuje jedna dukala

p(er) ne debbi render conto il soprastante, li quali debbiano servir nel med(esi)mo modo, ch(e) se fossero sopramassari delle munitioni.

Che il soprastante debbi formar un libro, sop(r)a il quale tenghi conto di tutte le munitioni li serà consegnate al p(re)se)nte, et ch(e) di tempo in tempo li vennianno consegnate dando d(e)bito á cadauna sorte di munitioni separatamente tenendone conto á parte cò(n) partita semplice p(er) facilità loro, accio no(n) si possi escusar alcun d'ignora(n)za in alcun tempo, et cossi come gli venira mandate munitioni d(e)bbi menar le partite sotto q(ue)lli conti, ch(e) sarà la sorte d(e)lle munit(io)ni chiamando p(er) cautione d(e)lla partita, ch(e) haverà menata á d(e)bito di dette munitioni la partita, ch(e) serà stata menata in Cam(er)a á suo debito con far mentione d(e)l giorno di essa partita, dando credito a q(ue)lli monti d(i) munitione, ch(e) per m(anda)to d(e)l Clari(ssi)mo Conte andarà despensando, non potendo dar cosa minima fuori senza mandato in scrittura sotto scritto dal Clar(issi)mo Conte sotto pena di pagar d(e)l suo l'ammontar di quanto spensasse altrim(en)ti co(n) la mettà piu p(er) pena applicati a chi farà l'ess(ecuti)oni, quali mandati debbi detto soprastante salvar in una filza p(er) cautione sua.

Et p(er) ch(e) molte volte vengono fatti li m(anda)ti non si facendo la dispensa d(e)lle munitioni questa li continende di essi m(anda)ti ma di menar summa rispetto il non ve ne esser tante l(i) munitioni, et altri accidenti, ordinamo p(er) ciò ch(e) detto soprastante debbi farsi dericever da reverso di detto m(anda)to di quanto haverà consegnato, senza il qual ricever detti m(anda)ti nelle revision di loro Conti siano nulli, et di niuno valor; et q(ues)to d(e)bbi far all'hora, ch(e) farra la consignatione sotto pena di ducati 30 p(er) cadauna volta un terzo applicato all'accusator qual debbi esser tenuto secreto, un terzo all'Arsenal d(i) Venet(i)a, et l'altro terzo a chi farà l'ess(timazi)one.

Che ogni volta ch(e) si farà nouvo soprastante debbi avanti ch(e) consegnì le munitioni haverà i(n) sue mani al suo succ(esso)re appresentar li suoi conti in Cam(e)ra al scrivano di essa, dovendo dopo far la consignatione al suo succ(esso)re d(i) tutte le monitioni haverà i(n) sue mani p(er) uno inventario sotto scritto d(e)l uno, et l'altro soprastante, et d(e)l scrivano d(ella) Cam(er)a qual vogliamo sij p(re)se)ntè al far di tal inventario, et ciò p(er) cautione d(e)lle ragioni di sua Ser(en)ità.

Che fatto l'inventario di esse monitioni consignate al nouvo soprastante, il soprastante uscito debbi i(n) suoi conti darli credito di detta consignat(ion)e ch(e) il scrivano di Cam(er)a debbi riveder detti conti i(n) q(ues)to modo, debbi principalm(en)te incontrar le partite di Cam(er)a menate al debito d(e)l soprasta(n)te co(n) li conti di esso soprastante dopo debbi incontrar il credito se haverà dato detto soprastante co(n) li mandati, ch(e) gli saranno stati fatti, et attrovandolo debitor di cosa alcuna, debbi appresentarne imediate nota al Clar(issi)mo Conte, il qual debbi, citato sententiar nell'am(m)ontar di quanto li sera mancato con il quarto piu p(er) pena applicati un terzo al Clar(issi)mo Conte, un terzo al mag(nifi)co Cam(. .)co et un terzo il scrivano di Cam(e)ra, in ess(ecuti)one d(e)lla qual s(ente)ntia il scrivano di Camarà ne d(e)bbi menar partita p(er) zornal a debito di esso soprastante, et anco a credito p(er) conto d(i) monitioni, atio sia acconciata la scrittura p(er) conto di dettj monitionj.

Che rivisti et soldati detti conti nel modo come di sop(r)a il scrivano di Cam(e)ra debbi far una fede a ditto soprastante d(e)lla revision di detti conti co(n) la q(u)al fede detto soprastante debbi appresentarsi al Clar(issi)mo Conte il qual sottoscritta di sua mano debbi far, ch(e) sia fatto un mandato accio ch(e) in Cam(er)a sia conzata la scrittura.

Il modo di saldare li conti di soprastanti serà menar una partida in zornal in q(ues)to modo ut infra.

Franje Erizza trogirskom knezu Lovri Foscariniju iz 1640. god. i naredba Generalnog providura Petra Civrana splitskom knezu Jakovu Loredanu, kojima se zabranjuje kamerlengima spomenutih dvaju gradova, da pri javnim svečanostima oblače crnu kratku odjeću, jer je propisano, da u

Per sertal soprastante p(er) conto di munitioni a tal suo precessor sono p(er) l'infras(crit)to monitioni, ch(e) egli ha consegnati alla presentia di me scrivano sotto di tanti appar in inventario sotto scritto di loro mano, et mia, giusta gli ordini d(e)lli Clar(issi)mi si(gno)ri Piero Lando, et Donná Basadonna Sindici, et p(ri)ma

tal cosa
tal cosa
et sic sequentibus
nal p(er) nota ...

Per la Ill(ustrissi)ma Sig(no)ria p(er) conto di presidio di munitioni a tal soprastante ... (...)to sono p(er) le infras(crit)te munitioni dispensate da di fino di ... in tempo ch(e) ha havuto il carico di dette munic(io)ni giusta la revisione di suoi conti rivisti p(er) me scrivano giusta il mandato d(e)l Clar(issi)mo Signor Conte de di ... et prima far nota in summa tratta dal credito di suoi conti d(i) tutto q(ue)llo hà dispensato Polvere grossa l... appar i(n) suoi conti i(n) partiti n(ume)ro sei à (C . . .)te val l . . . Piombo . . . l appar utz (?) appar i(n) partide n(umer)o 8 a c(...)ti ... l ... val ... et sic d(e) sequentibus, val p(er) nota mettendo fuori tanti piccioli, ch(e) venghi a saldar il suo conto

Che il scrivano di Cam(e)ra veduto, et saldato li conti d(e)lli soprastanti debbi far debitor nelli libri di Cam(er)a a tutti q(ue)lli, ch(e) haveranno havuto munitioni, o altro ad imprestido, nel quo vis modo, p(er) quali dovessero esser debitori, menandosi le partide p(er) zornal, et cio non tenendo li soprastanti li conti loro dopij.

Che al partir d(e)lli mag(nnifi)ci Camarlenghi, et Castellani sia p(er) loro consignate al scrivano di Cam(er)a tutte le filze di Bollette, et lettere d'avisio, et fatture p(er) quale seranno state menate le partide in zornal facendosi far da ricever, si ch(e) restino casti, et con numerarli o altra il numerarle con sotto scriverle anco, ò come meglio li parerà p(er) cautione loro, d(a)lla qualle consignatione, et ricever il scrivano ne debbi tenir un libretto, sopra il quale debbi registrarli con far, ch(e) detti mag(nifi)ci Camarlenghi sotto scrivano detti reg(ist)ri, et ciò p(er) ch(e) i(n) ogni tempo si possi veder il maneggio d'ogni uno, dovendo il detto scrivano haverne quella cura, ch(e) ricerca materia tanto importante.

Il medesimo s'osservi co(n) li soprastanti p(er) suoi conti, et m(anda)ti li consegneranno.

Che tutti q(ue)lli, a chi aspetta, et succ(esso)ri a chi aspetasse l'essecutione d(e)lli presenti ordini nostri debbiano inviolabilmente osservarli sotto pena a transgressori p(er) ogni capitolo, in qual non è dechiarato pena, et p(er) cadauna volta di ducati 25 applicati la mittà alla cassa d(e)ll arsenale et l'altra mittà chi fara l'essecutione.

Che d(a)lli p(rese)nti ordinj n(ost)ri ne sia mandata Coppia al Clar(issi)mo Conte di Spalato p(rese)nte, accio sia da sua mag(nificen)cia et suoi succ(esso)ri eseguiti, da esser d'ordine suo pub(lica)ti, et intimati anco al scrivano di q(ue)lla Cam(er)a, d(e)lla q(u)al publicatione, et intimatione rescivo, accio si possi farne nota nelli atti publici n(ost)ri sotto d(e)lli detti ordinj.

Dato in Traù alli 27 dicembre 1580.
Piero Lando Sindico, et Avog(ador).
Donna Basadonna Sindico, et Avog(ador).
Horatius Zilidus sec(retariu)s.

Des(igna)to d(e)l Clar(issi)mo Signor Nicola Cornel Dig(nissi)mo Conte et Cap(itano) di Spalato p(er) debita essecutione delle l(ette)re delli Clar(issi)mi sindici soprascritti di 27 dell'istante sono stati letti, ed pub(lica)ti li ordini ante detti ad alta voce p(er) Simon offic(ia)le sotto la loggia della sp. Co(mun)ità chiara inteligenza di cadauno astante moltitudine di persone.

tim prigodama nose crvenu odjeću i dugu haljinu (»abito rosso e veste lunga«), kao što im je propisano i mjesto, koje smiju zauzimati.⁶¹

I sve do konca mletačke uprave u Splitu kaštelan kamerlengo bio je prva ličnost nakon kneza kapetana. Godine 1747. potpisuje se tako na jednom dokumentu splitski kamerlengo kaštelan Jakov Bembo kao »Vice Conte Capitano di Spalato« u privremenom odsustvu kneza.⁶²

PROPADANJE KAŠTELA U DOBA MLETAČKE UPRAVE

Rečeno je, da je mletački kaštel u Splitu nakon učvršćenja mletačke vlasti u gradu i nakon prestanka turske opasnosti s morske strane poslije pobjede kod Lepanta izgubio onu važnost, koju je imao u doba gradnje. Sve više pažnje poklanja se ostalim utvrdama s kopnene strane i opasivanju čitavog grada bedemima. Novoj tehnici ratovanja topovima služili su mnogo bolje bastioni i terapienati nego kaštel još srednjovjekovnog tipa.

Međutim, sve do gradnje baroknih utvrda, sredinom XVII. stoljeća, daje Republika vrlo malo novca za splitske utvrde uopće, a za održavanje kaštela gotovo ni dinara, iako su Turci bili već u neposrednoj blizini. Svi izvještaji ili molbe splitskih knezova kapetana ili mletačkih providura i sindika Senata govorili su kroz čitava tri stoljeća o vrlo lošem stanju splitskog kaštela, koji je naočigled propadao.

Već prvo svjedočanstvo, koje nam je poznato, iz 1520. godine, govori o propadanju kaštela. To je izvještaj kapetana trireme Ivana Maura, koji, usidren u splitskoj luci, piše duždu među ostalim, da »kaštel, građevina načinjena pred mnogo i mnogo godina, po mome sudu nije sposoban ni za napadaj, ako bi ustrebalo, ni za odbranu zemlje; u njemu je četrnaest vojnika, koji bi, baš zbog takva stanja kaštela, u nekoj potrebi bili od vrlo malene koristi«. ⁶³

Slično piše o splitskim utvrdama i posadi u njima iste 1520. godine M. Sanudo u svom Dnevniku.⁶⁴

Izvještaj sindika Leonarda Venerija i Jerolima Contarena, nakon obilaska Dalmacije 1525. god. nije bolji. »Spomenuti grad«, vele oni, »ima kaštel sa svoje južne morske strane, također slab, koji brane jedan vodnik i četrnaest vojnika . . .«⁶⁵

Item p(er) me canceliero furono intimati essi ordini al mag(nifi)co messer Anzolo Lolin Digniss(i)mo Camerlengo di Spalato accio ch(e) nella parte, ch(e) ha sua mag(nificen)tia tocca siano osservati, et eseguitij.

Similm(en)te sono stati intimati p(er) Simon ufficiale à messer Nicolo Liporini scrivano d(e)lla Cam(e)ra fiscale, et a messer Nicolo Comuli soprastante, et comesogli, ch(e) li debbano inviolabilmente eseguire, et osservar sotto le pene in quelli contenuti alli . . .

Gasparo Ugoni Canc(eli)ero.

⁶¹ Libro d'oro, f. 220 b.

⁶² Libro d'oro, f. 220.

⁶³ S. Ljubić, Commissiones . . . I, str. 161. Zagreb 1876.

⁶⁴ M. Sanudo, Diarii (Kukuljević, knj. VIII, str. 89. Zagreb 1865).

⁶⁵ S. Ljubić, Commissiones . . . II., str. 15.

1534. god. izvještava splitski knez Leonardo Bollani, nakon prestanka službe, osobno venecijansko vijeće o stanju Splita u pogledu obrane i kaže, da je gradski kaštel loše ušćuvan, naročito vojničke nastambe u njemu, koje je potrebno popraviti.⁶⁶ Može se iz toga zaključiti, da je i ostala gradska posada stanovala u kaštelu, a ne samo njegovih petnaest ljudi.

Ni u kritičnim godinama ciparskog rata 1537.—1540., kad je i Klis pao u turske ruke, nije poznato, da se išta znatnijeg učinilo za popravak splitskog kaštela, jer bi to zacijelo bilo spomenuto u brojnim izvještajima iz tog vremena ili u Sanudovu Dnevniku.

U dugom razdoblju primirja od 1540.—1570. god. pogotovo se kaštel nije popravljao.

Već spomenuta Santacroceova slika u Poljudu prikazuje stanje kaštela 1549. god. Glavna kula još uvijek ima najgornji prošireni kat i krov, koji će u razdoblju od idućih sto godina propasti, ali je kula do nje već oštećena, a i južne kule do mora više nema, kako je to ranije rečeno.

Da je tada u čitavom kaštelu jedino glavna kula bila dobro sačuvana i upotrebljiva, dokazuje i izvještaj sindika Antuna Diedo mletačkom Senatu, godinu dana nakon Santacroceove slike, t. j. 1550. god.: »... a na ulazu u luku je kaštel, koji nije drugo, nego jedna visoka kula...«⁶⁷

Isti je prikaz kaštela tri godine zatim u putopisu Ivana Battista Giustiniana (1553): »... U tom kaštelu ne vrijedi ništa osim jedne visoke kule, koja nadvisuje čitav grad i ima na sebi dva topa bez ležaja, neuredno održavana i bez municije...«⁶⁸

Sindici Mihajlo Bon i Gašpar Erizzo također opisuju kaštel 1559. god. kao »staru i vrlo slabu građevinu«.⁶⁹

Dalji opisi splitskog kaštela ne postoje, ali ima dosta crteža i grafika Splita, na kojima se može pratiti postepeno njegovo propadanje.

Na Camutijevoj karti Splita i okolice vrlo netočnoj, što se samoga grada tiče, čitav kaštel je markiran jednom četverouglatom kulom i zidom, što ide od nje do mora, iz čega se ne može ništa određeno zaključiti.⁷⁰ Isti je netočni prikaz kaštela na dvije mnogo kasnije karte Splita i okolice, na karti, koja prikazuje Foscolovo osvajanje Klisa 1648. god.⁷¹ i sličnoj karti iz 1650. god.,⁷² obje rađene na temelju Camutijeve karte.

O crtežima inženjera Josipa Santinija već se govorilo kao o najvažnijem dokumentu za rekonstrukciju kaštela.⁷³ Iz plana grada vidi se,

⁶⁶ S. Ljubić, *Commissiones* . . . II, str. 105.

⁶⁷ S. Ljubić, *Commissiones* . . . III, str. 12.

⁶⁸ S. Ljubić, *Commissiones* . . . II, str. 214.

⁶⁹ S. Ljubić, *Commissiones* . . . III, str. 123.

⁷⁰ Camutio, *Isole famose, porti, fortezze e terre marittime sottoposte alla Serenissima ecc. a. 1571. Venetia.*, tab. 2.

⁷¹ Vero disegno della presa d'Clissa fatta dall'ecc. gen. Leonardo Foscolo (1648). Vidi repr.: *Bull. di arch.* 1913, tab V.

⁷² *Delineatio situsve Provinciae circa Clissam et Spalatum (1650)*, Vidi repr.: *Bull. di arch.* 1916. tab. XI.

⁷³ J. Santini, o. c., tab. 3, 4, 5.

G. Gale: Tlocrt splitske obale s radovima Francuza 1808. g.

da je 1666. god. kaštel u tlocrtu bio gotovo u potpunosti sačuvan, osim što je nestala južna ugaona kula, za koju smo pretpostavili da se tu nalazila. Pa ipak je prema samom tlocrtu nemoguće zaključiti u kakvu su stanju bile zgrade. Panorama grada s kopna i s mora za to bolje služe. Glavna kula ne samo da već nema krova, već je i zid najgornjeg njena kata nad konzolama porušen za preko polovinu svoje visine. Ni dvije manje oktogonalne kule na zapadnom uglu kaštela nisu više vidljive, iako u tlocrtu postoje: vjerojatno su djelomično srušene.

Skoro isto stanje pokazuje poznati venecijanski kartograf Vincenzo Coronelli na točnom planu i površnije rađenoj veduti Splita iz 1678. godine.⁷⁴

Na malo kasnijim prikazima Splita: a) A. Andreisa na Matrikuli bratovštine sv. Duje iz 1688. god.⁷⁵, b) grafici sv. Duje sa Splitom 1690. god. na misalu splitske crkve⁷⁶ i c) uljnoj slici sv. Duje sa Splitom iz

⁷⁴ V. Coronelli, o. c., tab. 63, 66.

⁷⁵ Andreis, Sv. Dujam sa Splitom. Matrikula bratovštine sv. Duje, 1688. g. Split, Riznica katedrale. Repr.: (crtež A. Bezića): Ephemeris Spalatensis, str. 1. Zadar 1894.

⁷⁶ Sv. Dujam sa Splitom. Missae propriae trium sanctorum patronorum Metropolitanæ Ecclesiæ Spalatensis. Venetiis, MDCXC. Jedan primjerak u biblioteci Gradskog muzeja u Trogiru (Fanfogna).

istog vremena,⁷⁷ vide se također samo dvije glavne kule kaštela i njegovi zidovi još uvijek visoki. Nad konzolama glavne kule postoji samo niski zid gornjeg kata.

Robert Adam pruža u svom djelu vrlo slikovit i romantičan, ali ne potpuno točan pogled na kaštel iz prilične blizine sa današnje Matejuške, zatim u prikazu čitavog južnog pročelja Dioklecijanove palače i na tlocrtu grada.⁷⁸ Tlocrt grada, pa i kaštela, nije precizan. Na njemu su, osim zidova kaštela, vidljive dvije glavne kule, vrata među njima i jedna od dvije kule na zapadnom uglu kaštela, a ostaci druge bili su sakriveni okolnim zgradama. Na tlocrtu se jasno vidi manji bastion, okrenut kljunom prema gradu, koji je svojim nasipom zatvarao zapadnu stranu obale, paralelno sa malenim starim zidom od kaštela do mora. Taj tlocrt pomaže, da se lakše objasni druga, zanimljivija slika kaštela (tab. IV). Na toj slici utvrde u prvom planu, u kojih uglu se nalaze malena gradska vrata, ne pripadaju mletačkom kaštelu, već baroknom sistemu utvrda iz sredine XVII. stoljeća, uglavnom Vaubanov sistema. Lijevi zid je novi gradski zid s juga, a desno od njega je spomenuti bastion, tupim pramcem okrenut prema gledaocu. Južni zid kaštela i dvije glavne kule točno su i jasno prikazane. Na glavnoj kuli (u legendi označena kao skladište baruta) teško da više i ima zida nekadašnjeg kata nad konzolama, a gornji je dio druge porušen, otprilike kao i danas. Nejasnoću unose u crtež ostaci ostalih dviju kula sa južne strane zida kaštela. Dok bi se istočna od njih mogla protumačiti i kao učvršćeni zid, koji je zatvarao obalu, a oslanjao se na kaštel, zapadna stoji točno na mjestu, gdje smo pretpostavili, da je stajala četverouglasta kula u doba gradnje kaštela. Prema točnim tlocrtima Santinija i Coronellija, a i prema tlocrtu samog Adama, ta kula zacijelo više nije postojala na tom mjestu. Najvjerojatnije je, da ju je Adam rekonstruirao kao ruinu, na temelju njenih dvaju djelomično još sačuvanih zidova, koji se jasno vide na Santinijevu tlocrtu. Ostale dvije oktogonalne kule na Adamovu crtežu ne vide se, jer su njihovi ostaci već bili niži od samih gradskih zidina. I na Adamovoj ilustraciji splitske obale sa kriptoportikom Dioklecijanove palače (tab. VII) vidi se u dnu kaštel ili točnije samo glavna kula i zidovi, a naprijed spomenutoj kuli na zapadnom uglu nema ni traga.

Iz 1789. godine sačuvan je crtež F. A. Curira, što prikazuje sa svim pojedinostima zapadni dio stare splitske obale s istočnim zidom mletačkog kaštela, istočnom kulom kaštela, zidom, koji spaja kaštel sa Dioklecijanovom palačom (bez ikakva traga ugaone kule), gradskim vratima u tom zidu i kućicama na obali, koje su se oslonile na zidine.

Zid kaštela sačuvan je još u originalnoj visini, s nazubljenim kruništem, a manja je kula već znatno oštećena u gornjem dijelu kao i kod Adama. Spojni zid je sačuvan u čitavoj visini, tek s oštećenim kruništem. Curirov crtež je naročito važan radi točnog prikaza gradskih vrata.

⁷⁷ Sv. Dujam sa Splitom. Ulje na drvetu. Muzej grada Splita.

⁷⁸ R. Adam, o. c. tab. II, IV, VII.

Sama vrata imala su renesansni, odnosno kasnorenesansni oblik poput sličnih vrata na istočnom zidu Dioklecijanove palače. Po obliku se može zaključiti, da su oboje vrata rađena u isto doba. Nad vratima je ploča, na kojoj je bio mletački lav već skinut ili još neisklesan. S vanjske i unutrašnje strane vrata (kako će se vidjeti na tlocrtu iz 1808. god.) nalazio se pretprostor ograđen manjim zidom, pojačan ugaonim pilonima s ukrasnim kupolicama i sa po dvije puškarnice na svakom zidu. Uz vrata se nalazila malena stražarnica. U legendi na istom nacrtu navedeni su i vlasnici svih kućica i dućančića na obali u blizini gradskih vrata. Pojas obale uz kućice bio je u čitavoj svojoj dužini popločan. Nasuprot vratima bio je maleni mul šiljatog završetka, koji se i danas nalazi na tom mjestu.⁷⁹

⁷⁹ Nacrt se nalazi u arhivu Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu. Legenda:

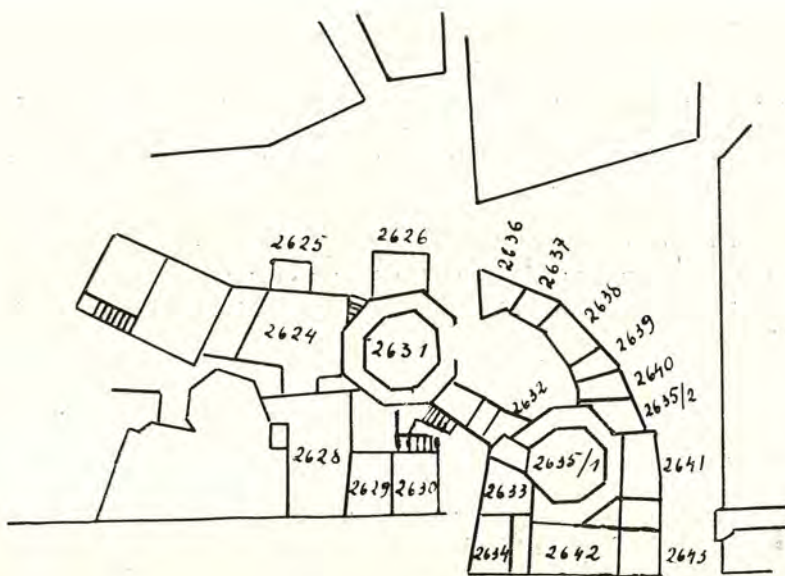
»Aldi = 20 = O(tto)bre = 1789 = Spalato.
D(i)segno d'Aviso d'una parte di questa Marina.

Anuendo alle premure dell'Ill(ustrissi)mo, et Rev(eren)d(issi)mo Mon-Sig(no)r Felice Venanzio Scoti (ora Vescovo di Sebenico) ho delineato parte della Marina con le Botteghe sopra esistenti come spicca dalle Figure contro delineate, e dalla seguente dichiarazione.

Dichiarazione

- A Mura del Castello Pubblico con Torre
- B Mura della Città
- C Cassoto Marenzi
- D Bottega di D(omi)no Pietro Fuina
- E Botega delli S(igno)ri Co(nfratell)i Berglich
- F Porta della Città
- G Avanzata del Corpo di Guardia
- H Barriere che chiudono l'avanzata
- I Banco formato di Novo da Giacomo Peresa qual ocupa la Strada Pub(lic)a e parte d'Ingreso alla Botega del Mons(igno)r Scoti
- K Botega dell'Ill(ustrissi)mo, et Rev(eren)d(issi)mo Mon(signor) S(igno)r Felice Venanzio Scoti.
- L Botega delli Sig(no)ri Co(nfratell)i Dujmovich
- M Botega Abitata da Paron Peppo (?) Marconi
- N Botega, ò Sia Casino Pub(li)co
- O Botega di questa Mag(nifi)ca Comunità
- P Strada Publica
- Q Due Banchetti, o Sia Schagni su quali si sentano Giacomo Peresa, e suo Assistente
- R Tezza formata d'esso Giacomo sopra il Banco di Frutariol.
Fran(ces)co Ant(oni)o Corir
Pub(lic)o Per(i)to hò Deli-
ne(a)to il pres(en)te«.

Po svemu se zaključuje, da je Kurir načinio nacrt po nalogu šib. biskupa Scotija, a kao prilog tužbi, koju je biskup podigao protiv malog preprodavaoca Jakova Peresija, jer je svojim stolom za prodavanje zaklonio djelomično prolaz do dućana, koji je vlasništvo biskupa Scotija.

Tlocrt Splitskog kaštela s okolinom prema katastru 1831. g.

Splitski mjernik Franjo Antun Kurir autor je i tlocrta samostana sv. Franje na obali iz 1768. god. i katastika obitelji Milesi, sa crtežem palače te obitelji iz 1751. god.⁸⁰

Planovi grada P. Mortiera⁸¹ i F. Cassasa⁸² iz 1802. god. ne pružaju točne podatke o stanju kaštela. Uglavnom se vide dvije glavne kule, dio jedne od zapadnih i sami zidovi kaštela. Zanimljivo je, da Cassas rekonstruirao u tlocrtu čitavu četverouglatu kulu na jugozapadnom uglu kaštela, kao što je rekonstruirao već srušenu jugozapadnu kulu Dioklecijanove palače. Panorama Splita sa Sustjepana (tab. 33) pruža dobar uvid u stanje kaštela 1802. god. Glavna kula ima još nešto zida nad konzolama, vidi se manja oštećena kula do nje i njihov spojni zid. Zidovi kaštela s mora već su znatno niži od danas sačuvanog spojnog zida među dvjema kulama. Jasno se vidi i dio južne ugaone kule, koje zidovi strše nad južnim zidovima kaštela. U prednjem planu su barokni bastioni s »vratima klaonice« i sama klaonica.

⁸⁰ C. Fisković, Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo. Vjesnik za arh. i hist. dalm., 1950—1951, LIII, str. 1888. Split 1952.

K. Prijatelj, Novi prilozi o baroku u Splitu. Anali hist. instituta Jugosl. akad. znan. i umj. u Dubrovniku, II, str. 319. Dubrovnik 1953.

⁸¹ Spalato. Ville des Venetiens. Par Pierre Mortier. Amsterdam. LIII tabla iz nepozn. djela. Biblioteka Arheološkog muzeja, Split.

⁸² J. Lavallée — L. F. Cassas, o. c., tab. 32, 33, 34, 55.

Panorama splitske obale u Lavallée-Cassasovu djelu, gledana sa starog gata (tab. 55) prikazuje osim stanja dviju glavnih kula čitav ambijenat pred južnim zidovima kaštela, t. j. krajnji zapadni dio tadašnje gradske luke uoči Marmontovih radova na njenu produženju i proširenju. Zid, koji je zatvarao luku sa zapada, oslanjao se jednim svojim krajem na kaštel, a na drugom, sa strane mora, imao je odebljanje u obliku manje utvrde. Ona, a i sam zid, imali su na vrhu nekakve barokne ukrasne dogradnje. U zidu su bila vrata, koja su se opet ponavljala u bastionu iza tog zida. Na slici se vidi i zid, koji je spajao kaštel sa Dioklecijanovom palačom (perspektivno prikazan na krivom mjestu s gradskim vratima). Zanimljiva je i kućica koja se nalazila osamljena na obali između gradskih vrata i mora, a u svom donjem dijelu imala je zidove proširene, te je sama za sebe bila malena utvrda (poput slične sačuvane u Sutivanu).

Posljednju grafiku Splita sa šablonski ucrtanim kaštelom malo prije rušenja daje I. Allezard u svom portolanu 1804. god.⁸³

RUŠENJE KAŠTELA U DOBA FRANCUSKE UPRAVE

Presburškim mirom u decembru 1805. god., nakon pobjede kod Austerlitz, dobio je Napoleon Dalmaciju i stavio je u sklop kraljevine Italije pod vlast potkralja Eugena. God. 1806. stigao je u Dalmaciju i u Split vojni upravitelj Dalmacije maršal Marmont, kasniji »Duc de Raguse«. Marmontova djelatnost ostavila je u Dalmaciji neizbrisive tragove: gradio je utvrde, popravljao stare i gradio nove ceste i nastojao da dalmatinskim gradovima, naročito Splitu, dade ljepši i moderniji izgled.

Najznačajnije su Marmontove akcije na tom polju u Splitu rušenje mletačkog kaštela i baroknih utvrda i bastiona uz more i proširenje obale do Matejuške, uređenje novog parka na mjestu srušenih zapadnih utvrda i izgrađenje nekih važnijih kanala u gradu.

Svi pisci, koji su obrađivali to razdoblje, isticali su, da je želja za uređenjem i uljepšanjem Splita potakla maršala Marmonta, da ruši stare utvrde, među kojima najprije već potpuno trošni mletački kaštel.⁸⁴ Međutim, glavni motiv rušenja starih utvrda u Splitu nije bio estetske, već prvenstveno čisto vojne naravi. Sam Marmont daje najtočnije podatke u svojim Memoarima.

Pošto je utvrdio i opskrbio Klis i ostala mjesta u zaleđu i nakon borbi s Rusima u Boki Kotorskoj, nastavlja on: »... Pour compléter le système, et ne pas risquer de voir tomber entre les mains de l'ennemi des villes maritimes qu'il aurait pu ensuite armer et défendre, je fis ouvrir

⁸³ J. J. Allezard, *Racueil de 163. des principaux Plans des Ports et Rades de la Méditerranée* . . . Gênes 1804.

⁸⁴ G. Novak, *Le Régime français à Split. 1806—1813. Annales de l'Institut français de Zagreb*, 1939, str. 207—209.

J. Ravlić, *Marmontova briga za Split. Jadranski dnevnik, Split, 24. XII. 1937, str. 27.*

les remparts et détruire les fortifications de Spalatro et de Trau: plus tard, je fis servir ces démolitions à l'embellissement de ces villes...⁸⁵

Ili na drugom mjestu: »Après avoir ouvert les fortifications des villes maritimes placées hors d'un bon système de défense, je fis servir ces travaux à leur embellissement. Spalatro, un des dieux dont les restes donnent la plus haute idée de la grandeur romaine, eut, sur le port, un magnifique quai de plusieurs centaines de toises et un beau jardin public...⁸⁶

Marmont se vjerojatno bojao Rusa ili Engleza, koji su imali jaču flotu, da se ne utvrde u Splitu, i to je bio razlog rušenja starih fortifikacija, koje sâm, zbog zastarjelog sistema, nije mogao upotrebiti. Kad je to već učinio, zanio se idejom uljepšavanja splitske obale i upregao sve sile, da izvrši, što je naumio, trošeći za to goleme svote novaca iz državne blagajne. Napoleon ga je stoga u jednom pismu 1808. napao, predbacujući mu velike troškove u Dalmaciji: »La Dalmatie me coute immensément...⁸⁷

Kao godina rušenja mletačkog kaštela u Splitu i početka uređenja zapadnog dijela obale spominje se godina 1806. i 1807. Na jednom nacrtu srušenih objekata, o kojemu će biti govora, ispisana je naknadno, oko 1825. ili još kasnije, legenda, u kojoj stoji, da su kaštel i susjedne zgrade rušene 1806. i 1807. godine. U samim Memoarima Marmont spominje te radove među događajima 1806. godine. Međutim, kako su i spomenuta legenda i maršalovi Memoari pisani mnogo godina nakon rušenja, mogli su autori u oba slučaja povezati početak porušavanja obale uz datum dolaska Francuza, odnosno maršala Marmonta u Dalmaciju.

Prateći razvitak događaja u Dalmaciji, može se utvrditi, da su radovi počeli tek pošto je Marmont ugušio pobunu Poljičana, koji su pristali uz Ruse. Točan datum pruža nepoznati Splitsanin u kratkom dnevniku, danas sačuvanom, što ga je vodio tih godina. U njemu bilježi, da su Francuzi u aprilu 1807. god. započeli rušenje kaštela na splitskoj obali, a zatim su nastavili rušenjem ostalih zidina oko grada, sileći na rad narod iz Klisa, Poljica, Stobreća, Žrnovnice, Kaštela, teritorija Trogira i Splita, iz Brača i Šolte; nasipali su obalu kod crkve sv. Franje, sve do vrata Matejuške, gradeći pristaništa.

Na drugom mjestu u istom dnevniku piše, da je 1807. god. srušen kaštel grada Splita kod mora i uređena je obala, kojom se ide u Veli Varoš.⁸⁸

Čini se, da su Splitsani pokazali vrlo malo razumijevanja za uljepšanje svog grada, naročito pučani, koji nisu voljeli Francuze, te nisu Marmontu mnogo pomogli pri ostvarivanju njegovih zamisli. On je morao prisiliti Općinu, da obaveže sve građane pri rušenju utvrda i nasipanju obale. Da namakne dovoljno novaca, naročito za uređenje novog parka, naredio je, da se zemlja konfiscirana pobunjenim Poljičanima proda na

⁸⁵ Mémoires du Maréchal Duc de Raguse de 1792 a 1832. Tome III, Livre X, p. 23—24. Paris 1857.

⁸⁶ Mémoires 1. X., p. 67.

⁸⁷ Mémoires 1. XI., p. 173.

⁸⁸ K. Prijatelj, Ljetopis nepoznatog Splitsanina od g. 1756. do 1811. Starine Jugosl. akad. knj. 44, str. 89—90. Zagreb 1952.

Splitski kaštel privremeno izoliran

dražbi i taj novac uloži u radove.⁸⁹ Međutim, može se zaključiti, da gotovo nitko nije htio kupiti tu zemlju, pa Općina nije mogla utjerati novac.

Pa ipak, radovi su izvršeni, stari kaštel je uklonjen osim dviju kula i zida među njima, što je bilo među zgradama i nije ometalo uređenje nove obale. Materijal porušenog kaštela upotrijebljen je za nasipanje nove obale. Da je sam kaštel srušen u kratkom roku, u toku samog mjeseca aprila 1807. god., potvrđuje i govor Ive Gorišića, valjda gradskog vijećnika, održan u splitskom Općinskom vijeću, u kojemu je, slaveći Marmontovo djelo, rekao, kako donosi Kraljski Dalmatin: »... Stari kastio, koji razdixujuchise vahru luke po kraj mora cignasce tisnu nascu rivu oboren na zemlju sada je cinni prostraniu, i gnegovi ostanczi sluxe za razsciritije...« Na istoj sjednici Općinskog vijeća odlučeno je, da se Marmontu iskuje spomen-medalja u znak zahvalnosti za izvršene radove.⁹⁰

⁸⁹ Pismo maršala Marmonta splitskoj Općini 10. II. 1808., nekada u arhivu Općine, publicirao je J. Ravlić u već spomenutom članku.

⁹⁰ Kraljski Dalmatin 1807, br. 19, str. 14%.

Medalja, koju je Općina splitska poklonila 1807. maršalu Marmontu, prikazuje s jedne strane alegoriju Dalmacije s rogom obilja, naslonjenu na kotač, simbol izrađenih cesta s natpisom: ALEXANDRO . MARMONT . SVPREMO . GALLORUM . DVCI . IN . DALMATIA . Dolje: ANNO MDCCCVII. Na dnu je potpis medaljera L. M. F., t. j. Luigija Manfredinija, profesora medaljistike na Accad. di Belle Arti u Milanu.

Na drugoj strani je tlocrt Splita s izvršenim novim radovima u luci i srušenim kaštelom, o čemu govori i natpis: VIA . PUB . ERECTA . LITTORE . AUCTO . URBE . EXORN . IMPERANTE . NAPOLEONE . M. A dolje: SPALATI . VOTUM.⁹¹

U arhivu Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu čuvaju se dva nacrti, koji pružaju dragocjene podatke o mletačkom kaštelu uoči rušenja i o samim Marmontovim zahvatima u njegovoj blizini. U ovoj radnji su već nekoliko puta spomenuti.

Radi se o dva jednaka tlocrta mletačkog kaštela s okolnim zgradama, renesansnim utvrdama i starom, kao i novom produženom obalom. Tlocrt je kopirao 1808. god. vještak mjernik Grga Gale iz jednog drugog nacrti, vjerojatno iz 1807. godine, kad se kaštel rušio i obala gradila, jer je uz porušene zgrade unesena i nova obala. Mnogo kasnije, svakako poslije 1826. god., a možda i sredinom XIX. stoljeća ispisane su na jednom od tih nacrti legende, tumačeći pojedine građevine, koje su Francuzi porušili. Najvažniji je detaljni i točni tlocrt samog kaštela, koji je u tlocrtu još uoči rušenja zadržao skoro potpuno svoj izvorni oblik, iako je u gornjim dijelovima bio već napola porušen.⁹²

⁹¹ A. Patrignani, *La Dalmazia nelle monete e medaglie napoleoniche*. Archivio storico, Zadar, 1931, str. 47, 75.

⁹² Originalni nacrt je radi poklona jednog terena uz novu obalu Nikoli Sali Šiloviću, prema obećanju Providurovu, što se vidi iz legende, koja se vjerojatno nalazila na prvom, originalnom nacrtu:

»Lègende . . . 3. Terrain promis a Niccolas Sale dit Sillovich par le M(onsieu)r Prevoditur.«

Natpis mjernika Gale je ovaj, na oba nacrti:

»Io sottoscritto ho fatto copiare il presente da un altro disegno della Marina esistente in questo Burro del Genio, e riscontrato a dovere.

Spalato 22 Giugno 1808.

Gale Perito Agrimentore.«

Natpisi s originala na samom planu su ovi: »Jardin de M(onsieu)r Alexandre Brand Pretre. — Jardin de M(onsieu)r Joseph Andrich.«

Nešto su kasnijeg datuma naknadno uneseni u jednu od kopija plana natpisi: »Vecchia Marina. — Nuova Marina Marmont. Piazza dei frutti. — Piazza del pane.«

Najkasnije su uneseni u jednu od kopija plana ove legende i natpisi:

»Indice

a. Publico Castello che completava la cinta fortificatoria di Spalato fatto demolire da Marmont nell'anno 1806 o 1807 per creare la marina nuova.

á. Case e botteghe di Nicoló Selean fatte demolire da Marmont negli anni 1806. e 1807. per miglior decorazione della marina vecchia aumentata colla nuova.

Skoro kroz čitavo stoljeće austrijske uprave preostali sjeverni dio mletačkog kaštela nije promijenio mnogo svoj izgled. Ostali su: glavna i manja istočna kula i njihov spojni zid s vratima, temelji i dio jedne od zapadnih kula, kao i zid između nje i glavne i manji zid, koji je u luku zatvarao prostor pred ulazom u kaštel sa strane grada. Mijenjala se upotreba kula, njihova okolina i historijsko i konzervatorsko gledanje na njih.

Glavna kula je u posljednjem stoljeću venecijanske uprave, kad više nije služila svojoj izvornoj svrsi, bila upotrebljena kao gradski zatvor, a to je ostala i u doba francuske i austrijske uprave do 1826. godine, kako spominje naknadna legenda na prije opisanom tlocrtu. Kasnije je, sve do pada Austro-Ugarske monarhije, pa i neko vrijeme zatim, služila kao najistaknutija točka u gradu, da nosi šandarac, na kojemu se u svečanim danima vijala državna zastava.⁹³ Teška drvena okovana vrata na ulazu u samu kulu i danas su spomen na doba, kad su zatvarala mjesne tamnice.

Sa sjeverne strane je okoliš kula dugo zadržao stari izgled, a sa južne ga je strane naglo mijenjao. Na novostvorenoj obali brzo su se podizale veće zgrade. Prva od njih, trokatnica, sagrađena je baš pred glavnom kulom između sredine 1816. i 1818. godine. Na jednom crtežu s tlocrtom glavne kule i okoliša već spomenutog mjernika Grge Gale, koji je načinjen kao prilog molbi za gradnju malenog dućana pod samom kulom, nema još velike trokatnice pred njom. Kula se na tom nacrtu naziva »Torre

- b. Bottegucchie e Casucchie copranti la facciata al Sud del Palazzo di Diocleziano, decise dallo stesso Marmont l'anno 1809 a distruzione per decoro del paese.
- c. Casa e Bottega Ceresatto, demolita come le á. dal 1806 al 1807.
- d. Pubb. fabbricati concessi al Seleban per indennizzo del fattogli demolire ad á.
- e. Fondo Comunale concesso in indenizzo ai Ceresatto del fattogli demolire come ad c.
- f. Case di proprietà Andrich attaccate alla Pubb(lic)a Mura marcata jardin de Mr. Joseph Andrich anche di proprietà dello stesso Andrich e che in parte furono demolite dal medesimo proprietario per istituire la sua nuova fabbrica al Civ. No. 283.
- e. Fondo Comunale concesso in indenizzo ai Ceresatto del fattogli demolire
- d. Pubb. fabbricati concessi al Seleban per indennizzo del fattogli demolire ad á.
- i. Porzione del jardin in'de Mr. Joseph Andrich già demolito per l'istituzione della Casa nuova.
- k. Porta che esiste a difesa del passaggio alla marina.«
Posebna legenda iz istog vremena:
»A. Torre pubb(lic)a adoperata a carceri criminali da epoca immemorabile fino a tempi più umani verso il 1826, però sempre, come oggi, a custodir alberato il Vesillo dominante.«
Natpisi na zgradama iz istog vremena: »Palazzo di Diocleziano. — Palazzo Milesi.«

⁹³ Ibidem. Dan, Split, 4. IV. 1907.

ora Prigione«. ⁹⁴ Na drugoj slici Splita slikara diletanta A. Barača, prigodom dolaska carice Karoline 1818. godine, diže se s južne strane glavne kule velika trokatnica, koja njenu donju polovicu zakriva pogledu s mora. Druga kula je već bila potpuno opkoljena manjim zgradama i sama upotrebljena kao stambena zgrada. ⁹⁵

Stanje preostalih kula kaštela, njihovu upotrebu i susjedne zgrade nalazimo točno prikazane na tlocrtu Splita u katastru, koji je rađen 1831. god. i na posebnim opisima, koji tumače katastarske karte. Iz njih se zaključuje, da je glavna kula tada imala tri kata i vanjske stube, a služila je za zatvore. Velika kuća sagrađena s njene južne strane bila je vlasništvo Nikole Selebana (kasnije Borelli). Na katu druge kule imao je spomenuti Nikola Seleben svoj stan. S istočne strane bila je na tu kulu prislonjena manja zgrada gradske straže, koja se na tom mjestu nalazila još od vremena, kad su u blizini bila gradska vrata. S vanjske strane, zida, što je zatvarao predvorje kaštela, vide se nanizani maleni dućani. Vidi se u tlocrtu i prva kula na zapadnom uglu nekadašnjeg kaštela, pa i ugao druge. Prva je bila još djelomično vidljiva u dvorištu između dva bloka kuća, a druga je bila potpuno uklopljena u stambene zgrade. ⁹⁶

⁹⁴ Kolorirani crtež tušem u arhivu Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu. Perspektivni pogled sa zapada i tlocrt.

Legenda prvog dijela crteža:

»Dichiarazione della Prospettiva.

a. Alzato di facciata da Tramont. di Piedi sedeci No 16, e dalla parte di detta pub(blica) Torre alzato di piedi No 10.

b. Fondo sopra qual si erigerà detta Botteghetta.

c. Alzato della Bottega Sig(no)r Petrini.

d. Alzato del Magazzino fu Co. Milesi.«

Legenda drugog dijela crteža:

»Dichiarazione.

A. Pianta della Investita Sig(no)ri Bozza posta nella Piazza della Legna nella Città di Spalato, qual fondo di longhezza di Passa tre No 3, e stessamente di larghezza.

Io sotto scritto ho fatto copiare dall'Originale il presente Dissegno d'avviso, che fu presentato in quest'Uff(jci)o della Comune da Luca Costre, ed a me consegnato dal Sig(no)r Podestà.

Spalato il 27 Maggio 1816

Greg(orio) Gale

Archit(etto) della Comune.«

Natpisi na tlocrtu:

»Dissegno d'avviso.

Torre oro Prigione — Beccaria — Bottega Petrini — Casa Sig(no)ri Seleben — Fu Casa Co(nte) Milesi — Piazza della Legna.«

⁹⁵ Arrivo di S. M. l'Imperatrice d'Austria Carolina Augusta nel porto di Spalato . . . 1818. A. Barach. Crtež u arhivu Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, Split. Reprod: Urbanizam i arhitektura, Zagreb 1951, 5—8, str. 14.

⁹⁶ Plan grada i okolice s tumačenjima u Arhivu katastra mapa, Split.

Parte 3. Originali Fog 17—4¹/₂ Let. R.

Provincia Dalmata. N(ume)ro 187.

Circolo di Spalato. Dist(rett)o censua(ri)o di Spalato. COMUNE SPALATO.

Geometri: Francesco Colautti, Giuseppe Gianì. 1831.

Promjene okoliša ostataka mletačkog kaštela zbivaju se tek koncem prošlog i početkom ovog stoljeća.

Tako je i popravljena i manja kula pri gradnji kuće Josipa Voltolinija i kuće Steve Perovića (u maurskom stilu, po nacrtu arh. A. Bezića), s njene južne strane, a na preporuku Konzervatorskog zavoda 1896. godine.⁹⁷

1906. je Općina porušila brijačnicu, koja je bila naslonjena na sjeverni zid kule. 1920. je na tom istom mjestu podignut opet drveni kiosk.⁹⁸

1911. god. je na mjestu bivše Borellijeve kuće, s južne strane glavne kule i dijela sjevernog zida bivšeg mletačkog kaštela, sagrađena velika zgrada »Jadranske banke« u dosta nametljivom secesijskom stilu. Tako je zgrada s morske strane gotovo sasvim zakrila pogled na glavnu kulu. Tom prigodom je porušen i spojni zid kule sa dvjema zapadnima, koji je dotada bio sačuvan u skoro izvornoj visini i vidljiv iznad malene jednokatnice uz samu kulu.⁹⁹

Nakon rušenja Borellijeve zgrade vidjelo se, koliko panorama Splita s mora dobiva s takvim historijskim i urbanističkim objektom, kao što je tzv. Hrvojeva kula. Konzervatorski zavod, kao i domaći i strani stručnjaci, energično su se usprotivili zatvaranju kule s morske strane novom

Tumačenja parcela naokolo postojećih kula kaštela:

2624 Ambrosini Giuseppe. Casa d'Affitto ad un piano con corti due e scala esterna.

2626 Costre Stefano. Bottega.

2629 Seleban Nicolo. Casa d'affitto a tre piani con bottega.

2630 Seleban Nicolo. Casa d'affitto a tre piani con bottega con scala esterna.

2631 Demonio Imp. Reg. Torre a tre piani ad uso delle prigioni con scala esterna e pezzo di muro.

2632 Seleban Nicolo, Negoziante. Casa d'affitto a due piani e pezzo di muro di fortificazione.

2633 Seleban Nicolo. Bottega d'affitto. Superiormente due piani d'affitto.

2634 Morali Paolo, Posidente. Casa d'affitto a due piani con bottega.

2635 Seleban Nicolo. Torre e bottega d'affitto. Superiormente alla torre vi esiste un piano del No 280 Seleban Nicolo.

2635/2 Seleban Nicolo. Bottega d'affitto.

2636 Meneghetti eredi (Doimo), Posidenti. Bottega d'affitto. Superiormente due piani.

2637 Martinis Alessandro, Posidente. Bottega d'affitto.

2638 Magnacca eredi (Elena). Bottega d'affitto.

2639 Meneghetti eredi (Doimo). Bottega d'affitto.

2640 Magnacca eredi (Elena). Bottega d'affitto.

2641 Martinis Alessandro. Spazio. L'edificio dell'Imp. Reg. Demonio ad uso del corpo di guardia a pianterreno, sopra il tetto del quale è proprietario No 288 Berghelich Ellena.

2642 Morali Paolo. Casa d'affitto ad un piano con bottega e pezzo di muro.

2643 Berghelich Elena. Casa d'affitto a tre piani con bottega.

⁹⁷ Arhiv Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju 71/K 1896, 72/K 1896.

⁹⁸ Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog konzervatorijalnog ureda za Dalmaciju... do konca godine 1920, str. 37. Prilog II. Vjesniku za arh. i hist. dalmatinsku. Split 1920.

⁹⁹ Vidi reprodukciju fotografije oko 1890. god. uz već citranu radnju G. Alačevića, La Torre di Hervoja.

Splitski kaštel 1956. g.

još većom zgradom, ali većina građana, među njima i oni, koji su bili u gradskoj upravi, nije poklanjala nikakvu važnost ostacima mletačkog kaštela. Razvila se polemika u domaćoj i stranoj štampi, ali je zgrada ipak sagrađena.¹⁰⁰

1920. smještena je u prizemnoj prostoriji glavne kule transformatorska stanica, koja je električnim vodovima i instalacijama nagrđila i vanjštinu kule.¹⁰¹ Tada je otučen i mletački lav sa susjednim grbovima (štitovima i okvirima grbova).

Drugi put se pokrenula bučna polemika oko tzv. Hrvojeve kule 1935. godine, kada su porušene dvije manje zgrade, što su sa sjeverne strane zakrivale kulu, t. j. zgrada Jakasovića, u kojoj se prodavao kruh i malena zgrada javnog nužnika. Općina je odobrila trgovcu Mosettigu, da gradi na tom mjestu trgovačku radnju, a sama je namjeravala podići i novi nužnik.¹⁰²

Schürmanov regulacioni plan grada nije predvidio izoliranje ostataka mletačkog kaštela, i Konzervatorski ured je u početku odobrio gradnju novih kuća na tom mjestu. Međutim, pošto su dućančići uklonjeni, vidjelo se, da zidine i kule prave izvanredno efektanu arhitektonsku cjelinu«, i Konzervatorski zavod je iznio Građevnom odboru Gradskog poglavarstva prijedlog: »da se u regulacionom planu predvidi za budućnost odstranjenje dućana na Trgu 8. novembra 1882«. ¹⁰³

Nakon dužih polemika Gradsko vijeće je ipak, sa 15 prema 7 glasova, odobrilo gradnju nove zgrade. Skicu nove zgrade načinio je Građevni odbor.¹⁰⁴ Svi naknadni protesti građana i stručnjaka, da se gradnje obustave, nisu uspjeli.¹⁰⁵

Talijanske vlasti su, u doba okupacije, postavile u plan izoliranje ostataka mletačkog kaštela, ali ne poštujući pritom urbanistički ambijenat okoliša.¹⁰⁶

¹⁰⁰ M. Dvořak, J. Presel, Der Hrvojaturm in Spalato. Kunstgeschichliches Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission, Wien 1911, str. 189. Vandalismus in Spalato. Adria. Wien 1913, str. 769. Spalato, Hrvojaturm. Mittheilungen der Zentral-Komm., Wien 1913, str. 90.

¹⁰¹ Izvješće o djelatnosti . . .

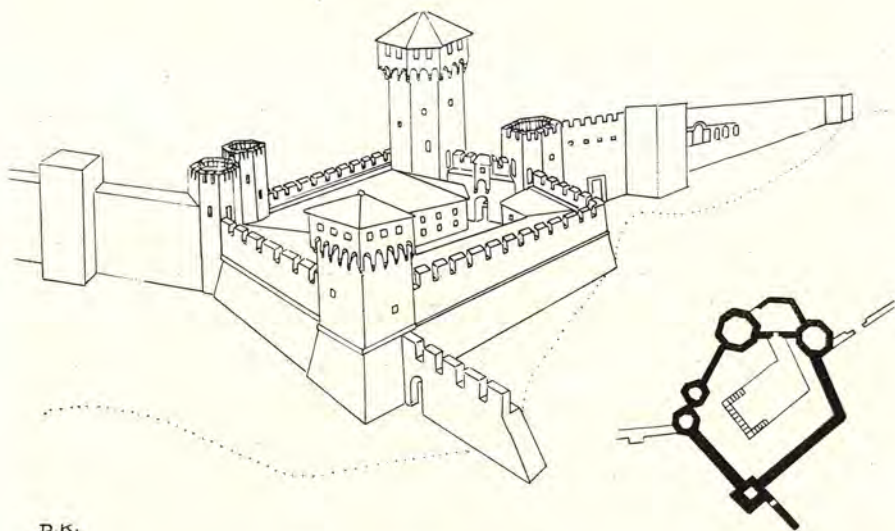
¹⁰² Još o pitanju okoliša Hrvojeve kule. Novo doba, Split, 1. IV. 1935.

¹⁰³ Konzervatorski ured za izoliranje Hrvojeve kule. Novo doba, 5. IV. 1935.

¹⁰⁴ D. Manger, Trg narodnog preporoda. Novo doba 6. VI. 1935. Izmjena objekata između Općine i vojske u Splitu. Pitanje izolacije tzv. Hrvojeve kule. Novo doba, 18. VI. 1935. Sjednica Gradskog vijeća. Pitanje okoliša Hrvojeve kule. Novo doba, 28. VI. 1935.

¹⁰⁵ F. Kaliterna, Pitanje izolacije Hrvojeve kule. Novo doba 29. VI., 2. VII. 1935. M. Katunarić, Pitanje izolacije Hrvojeve kule. Jadranski dnevnik, Split, 1. VII. 1935. »Za ovo se morate još boriti!« kaže arh. Dyggve o izoliranju Hrvojeve kule. Novo doba, 3. VII. 1935. Oko Hrvojeve kule u Splitu. Novo doba 21. III. 1936. Lj. K.(araman), Izoliranje tzv. Hrvojeve kule u Splitu. Jugosl. istorijski časopis, Beograd 1938, str. 205. Uz Hrvojevu kulu u Splitu ne bi se smio obnoviti neka-dašnji javni nužnik. Novo doba, 20. VII. 1939.

¹⁰⁶ Just—Verdus A., Palača Milesi i venecijanske kule na gradskoj obali. Popolo di Spalato, Split, 30. V. 1942. A. Just—Verdus, Potpuno oslobođenje venecijanskih kula. Pop. di Spalato,, 4. X. 1942. Skice za izolaciju u arhivu Konz. zavoda za Dalm., Split.

D.K.

Rekonstrukcija splitskog kaštela

Nakon oslobođenja, u okviru radova čišćenja Dioklecijanove palače i ostalih historijskih objekata oštećenih bombardiranjima, porušene su i prizemne kućice na Trgu Preporoda. Sjeverna strana dviju kula i spojnog zida sa vratima postali su tako potpuno vidljivi.¹⁰⁷

Nužno se nameće u bližoj budućnosti problem njihova daljeg i potpunog izoliranja, to jest rušenje zgrada s istočne i južne strane manje kule, velike zgrade s južne strane glavne kule i kućice sa sjeverozapadne njene strane. Masivnost i rustičnost kula, smiono postavljenih u dijagonali usred novog trga, stvarat će jedan, ne samo historijski, već i arhitektonski, i urbanistički ugođaj. Panorama splitske obale time će naročito dobiti na ljepoti i harmoniji, jer će, mjesto zgrade bivše banke, goleme i neuskladene s okolinom, ova građevina dijeliti Dioklecijanovu palaču od novijeg dijela obale, a ujedno ih i spajati u jednu skladnu horizontalu.

¹⁰⁷ Radovi oko čuvanja i čišćenja historijsko-umjetničkih spomenika u Splitu. Slobodna Dalmacija, Split, 23. I. 1949.

R é s u m é

LA CITADELLE VÉNITIENNE À SPLIT

En assumant le pouvoir à Split en 1420, Venise a pris l'obligation de ne pas construire dans la ville une citadelle comme garantie de ce pouvoir. Mais dès 1424 elle passa outre à cette obligation et commença à construire une citadelle sur la rive près de l'enceinte de murailles de la ville.

De nos jours il ne subsiste plus qu'une partie de cette citadelle: le donjon (privé de son étage supérieur), une partie d'une autre tour et la muraille qui la liait avec la porte d'entrée.

Se basant sur des documents, des tableaux et estampes anciens, sur des plans ainsi que sur des analogies avec d'autres citadelles vénitiennes, notamment celle de Trogir, l'auteur a reconstruit la forme originale de la citadelle de Split. Elle était composée d'un donjon octogonal, de trois tours plus petites et d'une tour carrée à l'angle sud-occidental des murailles qui avaient entouré tout cet emplacement. À l'intérieur des murailles se trouvaient les maisons pour loger la garnison ainsi que les dépôts de munition. Par sa muraille septentrionale, la citadelle s'adossait sur l'enceinte de murailles de la ville, par où l'on accédait à la citadelle.

La représentation la plus ancienne de la citadelle se trouve sur le tableau de Jérôme de Santacroce, de 1549, où elle se trouve en connexion avec les fortifications du sud de la ville. Des documents importants pour sa reconstruction sont fournis par les dessins et le plan de Split élaborés par l'ingénieur Giuseppe Santini en 1666, et surtout par les plans de 1807—1808, époque de la démolition de la plus grande partie de la citadelle.

L'état de négligence et de décadence où se trouvait cette partie de Split sous la domination vénitienne, fit place, sous l'administration française de la Dalmatie, à la démolition de la partie sud de la citadelle, afin de servir à l'élargissement et embellissement de la rive de Split, ordonnée par le général Marmont. Des démolitions ultérieures de la citadelle ont eu lieu en 1911, lors de la construction du grand bâtiment de banque, et en 1935, quand on a détruit les maisonnettes qui l'entouraient au nord. Après la deuxième guerre mondiale, on a pris de mesures pour la protection des restes de la citadelle et pour leur isolement partiel, en attendant qu'à l'avenir ils fussent complètement isolés.